

TESAM STRATEJİ

Akademik Aktüel Dergi | Eylül 2023 | Sayı 9 | ISSN: 2980-0498

Gelişen ve Dönüşen Hukuk

M. İlyas Bozkurt - Hasan Köni - Ayşe Odman Boztosun - Ramazan Arıtürk
Şerafettin Ekici - Fatih Bilgin - Barış Eşmeli

AKADEMİSYENLERE ÖZEL

YARINI BİLEMEYİZ...

BÜTÇE DOSTU
KAMPANYA...

%30'a

VARAN
İNDİRİM

- ✓ TRAFİK
- ✓ KASKO
- ✓ SAĞLIK

0(216) 576 2 576
0(541) 213 58 06
www.happysigorta.com

Küçükbakkalköy Mh.
Şerifali Cd. N:7-9 D:2
Ataşehir/ İSTANBUL

Happi
Life Sigorta

TESAM Adına İmtiyaz Sahibi
Dr. Yıldırım Deniz

Editör
Muhammet Aydoğan

Yardımcı Editör
Ferzan Taşpınar

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Hasan Kōni
Prof. Dr. Deniz Őlke Arıboğan
Prof. Dr. Veysel Bozkurt
Prof. Dr. Talat Canbolat
Prof. Dr. Hũlyya Kasapoğlu Çengel
Prof. Dr. Ahmet Nohutçu
Prof. Dr. Kũrřat Yıldırım
Doç. Dr. Arzu Al
Doç. Dr. Levent Ersin Oralli

Tasarım

www.rmgmedya.com

Adres
TESAM Kũçũkbakkalkōy Mah. Kayışdağı Cad.
No: 111
Ataşehir / İstanbul

Tel & Fax
0216 461 00 47

Mail
tesamstrateji@tesam.org.tr

ISSN: 2980-0498

Web
www.tesam.org.tr

TESAM'ın aylık aktũel akademik yayınıdır.
Dergide yer alan bilgi ve değerlendirmeler sadece bōlũm yazarlarının gōrũřlerini ifade etmektedir.
© 2023 TESAM

Dergideki tũm yazıların telif hakları TESAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gōsterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir Şekilde Önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz.

Editörden

İnsanoğunun yeryũzũ sahnesine ıktığı ilk andan itibaren hukuk ve hukuk kuralları da var olagelmıştir. Ancak hukuk ve hukuk kuralları aynı kalmamıştır. Aksine zamanla hukuk ıeşitli dallara ayrılmış, her bir hukuk dalına ait kurallar da değişmiştir.

Heraklitos "Değişmeyen tek Şey, değişimin kendisidir" demiştir. Sosyal hayatın birbirlerine bağlı parçalarını oluşturan toplum, ekonomi, kũltũr gibi unsurları sũrekli bir değişim iıerisindedir. Bu unsurlardan biri değiştiğinde, bu unsurlardan biri olan hukuk da değişir. Bu değişikliklere bağlı olarak ise hukukta kimi zaman ani kimi zaman ise sũrece yayılan bir dōnũřũm gerıekleşir.

Zaman-zemin-şahıs ũçgeninde yaşanan değişiklikler de hukukta değişimi ve dōnũřũmũ beraberinde getirir. Her devletin ayrı bir iı hukukunun olması zemin, zaman geıtikçe yeni hukuk dallarının ortaya ııkması zaman, farklı yaş gruplarına farklı hukuk kuralı uygulanması şahıs değişikliğine Örnek olarak verilebilir.

TESAM STRATEJİ Dergisi olarak, okuyucularımıza hukukun değişim ve dōnũřũmũnũ daha iyi analiz etmek adına "Değişen ve Dōnũřen Hukuk Sayısı"nı hazırladık. Hem akademik hem de entelektũel bir farkındalık yaratmayı hedefleyen bu sayıda, hukuktaki değişimin dinamikleri ve dōnũřũmũn dũnũ, bugũnũ ve yarını mercek altına alındı.

Bu sayımızda, dōnũřũmũn ekonomi ve hukuk ilişkisine etkilerinden hukukun farklı dallarındaki değişimlerin neler olduğuna kadar geniş bir yelpazede değerlendirmeler sunulmaktadır. Analize dayalı derin değerlendirmelerin olduğu birbirinden değerli ıalışmalar bu sayımızda yer almaktadır.

Değerli okuyucularımız, bu sayının, hukukta yaşanan değişimin ve dōnũřũmũn geımişinin ve geleceğinin anlaşılmasında katkıda bulunmasını umuyoruz. Kapsamlı analizlerin ve değerli gōrũřlerin yer aldığı bu sayıyı keyifle okumanızı dileriz.

Muhammet Aydoğan

Editör

İçindekiler

5

Dijital Dönüşümün Ekonomi ve Hukuk Üzerine Etkisi
Dr. M. İlyas Bozkurt

11

Uluslararası Hukukun Gelişimi ve Bazı Sorunlar
Prof. Dr. Hasan Köni

16

Hukukun Geleceği, Geleceğin Hukuku
Prof. Dr. Ayşe Odman Boztosun

23

Değişen Hukuk ve Avukatlık Mesleğinin Dönüşümü Üzerine Öneriler
Av. Dr. Ramazan Arıtürk

27

Hukukun Dijital Dönüşümü: Bilişim ve Teknoloji Hukuku
Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin Ekici

30

Türkiye’de Mevcut Seçim Sistemi ve Sistem Önerileri
Fatih Bilgin

35

Dönüşen Hukuk ve Yavaş Kalan Ceza Yargısı
Barış Eşmeli

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN EKONOMİ VE HUKUK ÜZERİNE ETKİSİ

Dijital bir dönüşümün başındayız. 1980'lerde bilgisayarın hayatımıza girmesiyle beraber hayatın her alanında müthiş değişiklikler olmaya başladı. Bu değişiklikler 2017'den itibaren yapay zekanın hayatımıza girmesiyle birlikte muazzam bir boyut almaya başladı.

Dr. M. İlyas Bozkurt

Içinde bulunduğumuz çağ, hatta son üç yüz yılı anlamak için Sanayi Devrimi'ni anlamak zorundayız. Eğer Sanayi Devrimi'ni anlamazsak bu geldiğimiz süreci de anlama imkanımız yok. Üniversitede herhangi bir bölümde okuyan öğrencinin Sanayi Devrimi'ni anlaması gerekiyor. Hele ki hukuk okuyanlar için bu devrimi anlamak bir kat daha önem kazanıyor.¹

1761'de James Watt'ın buhar makinesini icat etmesiyle beraber zaten mekanikleşmiş ve bir üretime sahip olan İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler –ki bu devrim İngiltere'de başladı- buhar makinesini kullanmak suretiyle tekstil makinelerinde seri üretime geçildi.

Buhar makinesi, tekstil makinelerine monte edilip kullanılmaya başlayınca seri üretimle beraber büyük fabrikalar oluşmaya başladı. Manchester, Londra gibi büyük şehirlerde büyük fabrika alanları açıldı. Bu fabrikalarda çalışma ihtiyacı olduğu için önce Manchester ve Londra gibi şehirlerin civar köylerinden ve şehirlerden, sonra uzak şehirlerden, daha sonra da başka ülkelerden göçmen almaya başladılar. Bu süreç ise nüfusları milyonlarla ifade edilen şehirlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu kalabalık şehirler ortaya çıkınca da bir işçi sınıfı ve bir burjuva sınıfı doğdu.²

İşçi sınıfı ile beraber şehirlerde ihtisaslaş-

ma başladı. Yani herkes kendi alanında uzmanlaşmaya başladı. Bu nedenle toplum içerisindeki bir kısım insanlar sadece sütle, peynirle uğraşırken bir kısmı sadece etle, bir kısmı sadece ayakkabıyla bir kısmı da sadece elbise dikmeyle uğraşmaya başladı. Bu durum ihtisaslaşmayı beraberinde getirdi.

Sanayi Devrimi sürecine yani Endüstri Devrimi'ne birinci aşama diyoruz. Bu aşama yüz yıl kadar sürdü. Çünkü o gün fabrikalarda kullanılan motorlar dıştan yanmalı dediğimiz kömürle veya petrolle çalışan motorlardı.

1870'lerde elektrikle çalışan motorların devreye girmesiyle ikinci aşama başladı. Elektrik enerjisinin yardımıyla beraber imalatta iş bölümü ve seri üretimin ortaya çıkması aşamasına geçildi. Bu aşamayla beraber endüstride ikinci aşamaya geçilmiş oldu.

Üçüncü aşama ise üretimi daha da otomatikleştiren elektronik sistemlerin endüstride kullanılmasıyla başladı. Bu aşama, üretimi daha hızlı ve daha firesiz bir seviyeye geçirdi.

Dördüncü aşama, bilgisayar teknolojisinin üretimin içerisine girmesiyle gerçekleşti. Sanayi Devrimi'yle beraber başlayan bu değişim süreci 1980'lerde bilgisayarın hayatımıza girmesiyle beraber değişik bir boyut aldı. Artık makineler sadece mekanik değil, bilgisayar zekasını da bünyesinde kullanan cihazlar haline geldi. Bu durum, üretimde çok büyük bir kalite artışına ve işçi ihtiyacının azalmasına sebebiyet verdi. Bakıldığında 1980'lerden

"İçinde bulunduğumuz çağ, hatta son üç yüz yılı anlamak için Sanayi Devrimi'ni anlamak zorundayız."

¹ Dr. M. İlyas Bozkurt, TESAM Başkanı.

² İ. Bozkurt, Liderlik Sanatı, İstanbul: TESAM Yayınları, 2020, ss. 37-38.

sonra müthiş bir işsizliğin başladığı ve giderek arttığı görülecektir. Çünkü hayatımıza bilgisayar ve bilgisayar ile çalışan makineler girdi. Bu teknoloji geliştikçe üretim arttı ama işçiye olan ihtiyaç azaldı.

Günümüzde öyle fabrikalar var ki içerisinde her biri ayda yüz bin metre kumaş dokuyabilen yüz tane makine var, yani ayda yüz milyon metre kumaş dokuyabilen makineler var ama içinde bir tane bile işçi yok. Bunlara blackfactoring veya karanlık fabrikalar ya da insansız fabrikalar deniliyor. Blackfactoring yayıldıkça işçi sınıfı yok olmaya başlayacak. İşçi sınıfı yok olmaya başlayınca milyarlarca işsiz insan ortaya çıkacak.

2050 YILI VE SONRASI İÇİN İNSANLIĞI BEKLEYEN İKİ BÜYÜK TEHLİKE

2050'lere kadar neler olacağını elimizdeki bilimsel verilere dayanarak %90'dan fazla bir ihtimalle görebiliyoruz. 2100 civarında neler olacağını da %60 civarında tahmin etmek mümkün. Baktığımızda 2050 yılı ve sonrası için önümüzde iki tane büyük tehlike var:

Birisi, yapay zeka teknolojilerinden dolayı sürekli olarak azalan işçi ihtiyacı. Çünkü teknoloji ağırlıklı, yapay zeka ağırlıklı makineler hayatımıza girdikçe işçi ihtiyacı kalmıyor. Diğer tehlike ise dünya nüfusu korkunç bir şekilde artıyor. 1800'lerin başında yapılan dün-

ya nüfusu araştırmasında dünyanın nüfusu yaklaşık 998 milyon olarak hesaplanmıştır. 200 yıl sonra ise dünya nüfusu 8 milyara dayanmış durumdadır. 1800'lerden önceki insanlık tarihini 100 bin yıl olarak kabul edersek, 100 bin yılda 1 milyar nüfusa ulaşan insanlık, sadece 200 yılda 8 milyara dayanmıştır. 2050 projeksiyonunda dünya nüfusunun 9.7 milyarı aşacağı öngörülmüyor.³

Yapay zekanın hayatımıza girdiği ve ilk uygulandığı tarih 2017'dir. Hatırlanacağı üzere her banka kendisine ait bir dijital kahraman yarattı ve o dijital kahraman üzerinden yapay zekanın reklamını yaptı. Şu andaki yapay zeka henüz amatör. Yapay zekaya geçtiğimiz andan itibaren bizimle konuşabilen, bizim yerimize düşünebilen, bize karar verirken yardımcı olan müthiş teknolojiler hayatımıza girecek. Dolayısıyla işsizlik hızlanarak artacak.

İşsizlik, 2050 yılına kadar hızlı bir şekilde artacak ancak esas tehlike 2050'den sonra bizleri bekliyor. 2050 yılına kadar dünya nüfusu 9 milyara, işsiz insan sayısı 2.5 milyara ulaşacak ama 2050 yılından sonra eğer dünya nüfusu artmaya devam ederse ve bu nüfus

³United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, Revision of World Population Prospects 2022, <https://population.un.org/wpp/> (07.09.2023).

artışına insanlık bir çözüm bulamazsa insanlığı korkunç şeyler bekliyor.

Oxford Üniversitesi'nin 2013 yılında yapmış olduğu bir çalışmada da 2050 yılına kadar dünyadaki tüm mesleklerin %47'sinin ortadan kalkacağı öngörülüyor.⁴ Yani önümüzdeki sadece otuz yıl içerisinde mevcut mesleklerin %47'sinin yok olacağı tahmin ediliyor. Örneğin avukatlık mesleği tamamen yok olmayacak ama büyük oranda kaybedecek mesleklerden biri.

ABD'nin nüfusu 324 milyon ve 2050 yılına kadar 80 milyon insan işsiz kalacak. Aynı şekilde Birleşik Krallık'ta 15 milyon, Türkiye'de ise 20 milyon insanın işleri robotlar tarafından yapılmaya başlanacak yani bu insanlar işsiz kalacak.⁵ Önce bu sorunu iyi algılamamız gerekiyor. Devlet denilen mekanizma böyle bir şeydir. Sadece bugünü değil önümüzdeki 20-30-50 yıl sonrasını okuyacak ve ona göre planlamalar yapacak.

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN HUKUKA ETKİSİ

1980'lerde bilgisayar dünyada -başta ABD'de olmak üzere- Batı ülkelerinde yayıldı. 1980'lerin sonunda bilgisayar Türkiye'ye gelmeye başladı. 1989'da mağazada bilgisayar satılıyordu. 90'lı yıllarda bilgisayar günlük hayatımıza girdi. 2000'lerin başına geldiğimizde ise dünyada internet devreye girdi. İnternetin bize gelmesi ise 2006 yılındadır. 2017 yılında ise yapay zeka hayatımıza girdi. Yani bu süreci "bilgisayar-internet-yapay zeka" olarak adlandırabiliriz.

Bu gelişimin hukuk teknolojisine yansımada birincisinde bilgisayar hayatımıza girmişti. Buna Hukuk Teknolojisi 1.0 diyebiliriz.

4 C. B. Frey and M. A. Osborne, The Future of Employment: How Susceptible are Jobs to Computerisation?, Oxford Martin School, University of Oxford, September 17, 2013, ss. 37-38, Erişim tarihi: 08.09.2023, https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf.

5 Andy Haldane, Robots Threaten 15m UK Jobs, Says Bank of England's Chief Economist, Erişim tarihi: 08.09.2023, <https://www.theguardian.com/business/2015/nov/12/robots-threaten-low-paid-jobs-says-bank-of-england-chief-economist>.

"Devlet denilen mekanizma sadece bugünü değil önümüzdeki 20-30-50 yıl sonrasını okumalı ve ona göre planlamalar yapmalıdır"

Belge üretimi, elektronik form doldurma, karar raporlama gibi işler bilgisayar sayesinde kolaylaştı. Bütün hukukçularımız da hukukta bunu kullanıyorlar.

Daha sonra internetle beraber akıllı dava formları, etkileşimli kaynaklar, web servisleri ve internet robotları gibi teknolojiler dünyaya gelmeye başladı. Onların bir kısmı da -çok başarılı olmasa da- Türkiye'de uygulandı. Bu aşamayı ise Hukuk Teknolojisi 2.0 olarak adlandırabiliriz.

Şimdi 3. aşamaya yani Hukuk Teknolojisi 3.0'a geçtik. Artık burada yapay zeka destekli karar verici yani karar verme yetisine sahip yapay zekalardan bahsediyoruz. İhtimal he-

saplamaları yapan, tahminler yapabilen ve sizin kararlarınıza yardımcı olan bilgisayar teknolojilerinden bahsediyoruz. Hukuk sektöründe de 100 bin civarında işi yaklaşık 20 yıl içerisinde tamamen robotlar yani yapay zeka yapar hale gelecek.⁶

Bir sonraki adıma baktığımızda dijital para ve coin ekonomisi geliyor. Tahsilatlar artık otomatik olarak yapılmaya başlandı. Tüm bunlar özetle, çek-senet tahsilatıyla uğraşan avukatlığı yok edecek. Ülkemizde her-

hangi bir ortalama avukatın gelirlerinin de büyük bir kısmını bu icra takipleri, davaları ve tahsilatlar oluşturuyor ama artık coin teknolojisi de geliyor.

Örneğin bir yerden alışveriş yapıyoruz. Ödeme yapacağımız zaman elimizdeki kredi kartıyla ödüyoruz. İşte ödediğimiz elektronik para, o coindir. Hatta şu anda kredi kartlarını kullanma safhasını da geçtik. Telefon üzerinden, telefonu okutarak ödeme yapıyoruz. Tüm maaşlarımız, gelirlerimiz banka hesaplarımıza giriyor ve banka hesapları üzerinden yani elektronik para üzerinden de ödeme yapıyoruz. Bir de e-devlet uygulamasına geçildi. E-devlet uygulamasında

6 Jane Croft, More than 100,000 legal roles to become automated, Erişim tarihi: 09.09.2023, <https://www.ft.com/content/c8ef3f62-ea9c-11e5-888e-2eadd5fbc4a4>.

da üzerinize kayıtlı mal, mülk, gayrimenkul hepsini görebiliyorsunuz.

Örneğin bir yere bir borcunuz oluyor. Diyelim ki iş adamının sigortaya borcu var. Bir bakıyorsunuz, hemen araçlara haciz konmuş. Şirketin üstüne ev varsa evin, arsa varsa arsanın üstüne hemen haciz konmuş. Tamamen dijital paraya yani coin teknolojisine bağlı olduğumuz yerde öyle bir gün gelecek ki siz ödemelerinizi yapmadığınızda tüm hesaplarınız dondurulacak. Ne bir marketten alışveriş yapabilecek ne bir metroya binebilecek ne de arabanıza benzin alabileceksiniz. Hayatınız felç olacak ve siz o borcu ödemek zorunda kalacaksınız. Dolayısıyla insanlar borçlarını kendileri gidip ödemek zorunda kalacaklar. Aksi takdirde bütün hayatları felç olacak. Yani tahsilat avukatlığı dediğimiz olay artık bitiyor.

Yapay zekanın ve dijital devrimin hayatımıza girmesiyle beraber yaşanan bir değişiklik de konvansiyonel suçlarda azalmalar başlıyor. Örneğin, hırsızlığa karşı her tarafa gece görüş ve yüz okuma özelliği olan kamera sistemleri ve lazer tarayıcılar koyulması sayesinde sitelerde gerçekleşen hırsızlık olayları bunların olmadığı sitelere göre daha az oluyor. Dolayısıyla teknoloji geliştikçe konvansiyonel suç oranları yani klasik suç oranları gittikçe düşecek ama onun yerini dijital suçlar alacak. İnternet üzerinden yapılan

dolandırıcılıklar, teknoloji dolandırıcılıkları ve dijital teknolojiyi kullanarak yapılan diğer suçlar klasik suçların yerini alacak. Dolayısıyla dijital hukuk kurallarının da mutlaka yazılması gerekiyor.

YAPAY ZEKANIN YARGIDA KULLANILMASI VE MUTLAK ADALETE GİDEN YOL

Yakın gelecekte yargıda yapay zeka karar verecek ve yargı bundan dolayı hızlanacak. Bunu biraz açalım. Örneğin 2017 yılında yapılan bir çalışmada 1816 ile 2015 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi'nin vermiş olduğu 240 binden fazla kararın verilerini yapay zekaya yükleyerek dava sonucunu ve yargıç oyunu tahmin etmesi isteniyor. Dava sonucu tahminleri %70.2, yargıç oyu tahminleri %71.9 olarak gerçekleşiyor.⁷ Bu müthiş bir şey. Yani yüzünde insanlığın var olduğu günden bu yana mutlak adalete giden bir yol demek.

Hukukla ilgili konularda yapay zekanın çok daha isabetli olduğu görülmüş ki burada gördüğümüz 70.2 ve 71.9 oranları idare hukukuyla ilgilidir. Şu anda yapay zeka, ceza hukukuyla ve medeni hukukla ilgili gelişimini devam ettiriyor. Teknik hukuk bilgisine dayanan konularda yapay zeka daha isabetli

⁷ Katz DM, Bommarito MJ, II, Blackman J (2017) A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States. PLoS ONE 12(4): e0174698, s. 1, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>

kararlar veriyor ama vicdan gerektiren, opsiyon gerektiren konularda teknolojinin biraz daha gelişmesine ihtiyaç var.

Yargıda isabet oranının artması ne anlama geliyor? Mahkemeye gittiğinizde karşınızda robot hâkimler olacak anlamına gelmiyor. Yine sizin karşınızda bir hâkim olacak. Fakat hâkimler, davanın açıldığı andan itibaren verileri bilgisayarlarına ve yapay zekaya yüklediklerinde yapay zeka dava sonucu tahmini yaparak hakimlere karar verme süreçlerinde yardımcı olacak.

Yapay zekayı biz gelecekte iki yerde kullanacağız. Birisi, yardımcı hakim görevinde kullanacağız. Dava sonucu tahmini ve yorum yapacak. Hakimler ellerindeki doneleri, belgeleri, verileri, delilleri yükleyecek ve yapay zeka dava sonucuyla ilgili tahminde bulunacak ve hakimlere yardımcı olacak.

İkincisi ve esas olarak ise hâkim karar verdikten sonra bölge idare mahkemeleri, istinaf mahkemeleri ve temyiz mahkemelerinde yapay zeka bilgisayarlar muazzam iş görecekler. Çok hızlı çalışan bir Yargıtay süreci, çok hızlı çalışan bir bölge idare mahkemesi süreciyle kararlara itirazlar hemen ve en doğru şekilde sonuçlanacak. Bu yüzden yargıda hız da artacak.

Yargıda hız artıyor, isabet oranı da artıyor. Yargıda bir kural vardır: "Yargıda hız arttıkça isabet oranı düşer". Çünkü insan dediğiniz varlık, acele ettiği zaman doğru karar veremez. Özellikle bu iş yargıysa... Özellikle de ceza hukukuysa. Yani bir insanın hayatını, özgürlüğünü, hapse girip girmeyeceğini, cezalandırılıp cezalandırılmayacağını belirliyorsanız sakın olmak zorundasınız. Bu yüzden bu yapay zeka teknolojisi yargının hızlanmasına, isabet oranının artmasına ve dünya barışına müthiş bir katkıda bulunacak.

"Hukukçuların teknolojik gelişmeleri takip edip hayatımıza uygulayabilmesi ve bunu uygulayabilecek bilgi ve birikim seviyesine sahip olması gerekiyor."

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE DİJİTAL TEKNOLOJİ VE YAPAY ZEKANIN DURUMU

Hukuk teknolojisi 1.0, hukuk teknolojisi 2.0 ve hukuk teknolojisi 3.0 diye hukuk teknolojilerinin gelişimini üçe ayırmıştık. Türkiye hukuk teknolojisi 1.0'ı zamanında yakaladı. İyi de kullandı ve bugüne kadar da gayet güzel biz bu bilgisayar teknolojisini vs. kullandık. Dolayısıyla mevcut sistemde bunları biz zaten kullanıyoruz.

Hukukçular otomasyon sistemlerini kullanıyorlar. Mevzuat mobil uygulamaları var. Tüm yargı sisteminde kullanılan ve gerçekten yargının iş yükünü çok hafifleten ve elini kuvvetlendiren UYAP sistemi var. Ancak hukuk teknolojileri 2.0'a gelince burada yapay zekanın da işin içine yavaş yavaş girmesi söz konusu oluyor. Türkiye'de Turklex ve Adalet Hanım denilen yapay zeka destekli – kendisi bizzat yapay zeka değil- geçiş programları uygulandı. Fakat bunlar çok başarılı olmadılar. Hukuk teknolojisi 2.0'da geri olduğumuzu olduğumuzu söyleyebiliriz. Ancak dünya zaten hukukta 3.0'a geçti. Yapay zeka hâkimler, karar veren yapay zeka hâkimler,

sizin yerinize hukuk işlemleri yapan, teknik avukatlık görevlerini yapan yapay zeka robotlar dünyada uygulanıyor.

Sonuç olarak, hukukçuların teknolojik gelişmeleri takip edip hayatımıza uygulayabilmesi ve bunu uygulayabilecek bilgi ve birikim seviyesine sahip olması gerekiyor. Hukukçu olarak dünyadaki gelişmeleri takip edemiyorsa, yapay zeka teknolojilerini, bu teknolojilerle çalışan bilgisayar programlarını, bilgisayarları, robotları kullanmayı, hayatımıza entegre etmeyi beceremiyorsa bu meslekte tutunma şansı yok.

OMEGA HUKUK MESLEKLERİNİN ALFA HUKUK MESLEKLERİNE DÖNÜŞÜMÜ

Hukuk mesleği bireysel yapıda olmasına rağmen dijital çağın girmesiyle beraber bir takım işi olmaya başlıyor. Bugüne kadar hu-

kuk mesleği bireysel yani omega meslekler dediğimiz gruptandı. Omega meslek olmasından dolayı da hukukçular, genellikle avukatlar, yalnız yaşarlar. Hâkimlik mesleği de omega bir meslektir. Hâkimler de genelde yalnız karar alır. Gerek 3 hâkimli ceza mahkemelerinde gerek 5 hâkimli mahkemelerde de hep böyledir. Hâkimler, kendi başına müstakil hareket eden bireylerdir. Ancak savcılar böyle değildir. Savcılar ekip insanıdır. Emniyetle, jandarmayla beraber çalışır, operasyonlar düzenler. Onlar sistem insanıdır, onlar alfadır, liderdir, yöneticidir, organizatördür. Bunlar olmak zorundadır. Bunlar olabiliyorsa iyi bir savcıdır, bunlar olamıyorsa iyi bir savcı değildir.

Omegalık, hâkimlik mesleği için devam ediyor diyebiliriz.

Gelecekte de omega bir meslek olarak devam edecektir. Tabii ilerde hâkimlerin de sayı azalacak çünkü yerini yapay zeka alıyor. Ancak burada esas en büyük yarayı avukatlık mesleğinin alacağını düşünüyorum.

Avukatlık mesleğine baktığımızda bireysel avukatlık bürolarının yerini hukuk bürolarının aldığını görüyoruz. Zaten ABD, İngiltere gibi ülkelerde dev hukuk büroları var. 50 avukatın, 100 avukatın, 300 avukatın çalıştığı dev hukuk büroları kurulmuştur. O hukuk bürosuna girdiğinizde ceza hukukunun bile birçok birimden oluştuğunu ve herkesin bir alanda uzmanlaştığını, medeni hukuk alanında bir ofisin mesela sadece evlenme boşanma vb. davalara odaklanırken bir başka ofisin sadece miras davalarına, veraset intikali gibi davalara odaklandığını görüyoruz.

İhtisaslaşmış dev hukuk ofislerinin olduğu, yapay zeka teknolojileriyle ve dünyanın her tarafından dijital bilgiye, belgeye anında ulaşabilen bir hukuk sistemi geliştiğini görüyoruz. O yüzden geleceğin hukukçularının yalnız çalışmak yerine hukuk bürolarında

görev almaları ve mümkünse, bir araya gelerek büyük hukuk büroları oluşturmalarında büyük fayda olacaktır.

Vurgulanması gereken bir husus da yurt dışında gerçekleşen gelişmeleri yakından takip edebilmek çok önemli çünkü dünya küçülüyor. Türkiye'deki bir avukat, sadece Türkiye'deki davalara girmemeli. İhracat ve

ithalat yapan şirketlerimizin uluslararası sorunları oluyor. Örneğin, Brezilya'dan iş adamı mısır getiriyor. Brezilya'daki şirketle arasında bir sorun çıkıyor. Bu davanın bir ucu Brezilya mahkemelerine ve uluslararası mahkemelere bakıyor. Dolayısıyla hukukçularımızın global dünyayı takip edecek dijital bilgisinin yanında güçlü bir İngilizcesinin de mutlaka olması gerekiyor.

KAYNAKÇA

Bozkurt, İ. (2020). Liderlik sanatı, Bursa: TESAM Yayınları, 2020.

Croft J. (2016). More than 100,000 legal roles to become automated, Erişim tarihi: 09.09.2023, <https://www.ft.com/content/c8ef3f62-ea9c-11e5-888e-2eadd5fbc4a4>.

Frey, C. B. and Osborne, M. A. (September 17, 2013). The Future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? Oxford Martin School, University of Oxford, Erişim tarihi: 08.09.2023, https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf.

Haldane, A. (2015). Robots threaten 15m uk jobs, says bank of england's chief economist, Erişim tarihi: 08.09.2023, <https://www.theguardian.com/business/2015/nov/12/robots-threaten-low-paid-jobs-says-bank-of-england-chief-economist>.

Katz D.M., Bommarito M.J., Blackman J. (2017). A general approach for predicting the behavior of the Supreme Court of the United States. PLoS ONE, 12(4): e0174698, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174698>.

United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs, Revision of World Population Prospects 2022, <https://population.un.org/wpp/> (07.09.2023).

ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİ VE BAZI SORUNLAR

Uluslararası alanda devlet sayıları arttıkça ve ortaya çıkan yeni teknolojilerle insanlık donatıldıkça devletlerin etki alanları gittikçe genişlemiştir. Bu alanlarda paylaşım ve kullanım için yeni kurallar oluşturulması zorunluluk halini almıştır.

Prof. Dr. Hasan Köni

Ayrica insan eliyle yaratılan ve dünyanın yapısını etkileyen sorunlar için de yeni kurallar getirilmesi şart olmuştur.

Uluslararası hukukta ilk gelişmeler insanların en çok etkilendiği ve yaptıkları şey olan çatışma ve savaşa ilişkin kurallar üzerinde olmuştur. Bu nedenle savaş hukukunda insancillaşma 1800'lerin ortasında başlamıştır. Savaşta yaralıların durumu ele alınmış ve bir takım doktrinler ileri sürülmüştür.

Uluslararası hukukun gelişmesi çok yavaştır. Uluslararası hukuk kurallarına, devlet otoritesinin iç hukukta çıkardığı yasalara uyulduğu gibi uyulması olası değildir. Uluslararası hukuk, devletlerin ulusal çıkarlarına uygun bulunduğu kadar uygulanabilmektedir. Ulusal çıkarların çeşitlenmesi karşısında uluslararası hukuk, her sorun için yeni antlaşma ve yeni kurallarla geniş parçalara ayrılmıştır. Uluslararası çıkarların çeşitlenmesi giderek daha fazla parçalanan uluslararası hukukta bir uluslararası hukuk uzmanının artık sadece tek bir alan üzerinde uzmanlaşması mümkün olmuştur.

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSAN HAKLARI

İnsan hakları konusu iç hukukta olduğu kadar uluslararası hukukta da önemli bir husus oluşturmaktadır. Latin Amerika'da, Asya'da ve Avrupa'da kurulan örgütler ve özellikle

1 Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, TESAM Yüksek İstişare Heyeti Başkanı.

hükümet dışı örgütler insan haklarının gelişmesi üzerine yoğun çaba göstermişlerdir.

Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna bağlı olarak çalışan görevsel yapılanmaların başında Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuş ve bu konuda çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir. 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Bildirisi'nin kendiliğinden bağlayıcı bir niteliğinin bulunmaması ve herhangi bir güvence mekanizması düzenlenmemesi nedeniyle yeni düzenlemelere gidilmek zorunda kalınmıştır.

Evrensel düzeyde düzenlemelerin yanı sıra bölgesel düzeyde çözümlenmelere gidilmiş, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında insan hakları ile ilgili antlaşmalar kabul edilmiştir. İnsan haklarını düzenleyen antlaşmalar dışında insan haklarının belirli yanlarına ilişkin kurallar kabul edilmiştir. Bunlar soykırım suçları, ırk ayrımının önlenmesi, kadınların korunması, çocukların korunması, işçilerin korunması ve sığınmacıların ve

uyruksuzların korunması gibi konuları içermiştir.

İnsan hakları konusunda ortaya çıkan sorunlar, kültürler arasındaki farklılıklardan doğmaktadır. Örneğin İslam Ülkeleri Konferansı'nda ülkeler, İnsan Hakları Bildirisi'nde anılan hakları İslam yasasına uygun olması kaydıyla kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Başka bir örnek verecek olursak Çin, Singapur, Malezya gibi Asya ülkeleri bazı insan hakları kurallarını Batı emperyalizminin

"Uluslararası hukukun gelişmesi çok yavaştır. Uluslararası hukuk kurallarına, devlet otoritesinin iç hukukta çıkardığı yasalara uyulduğu gibi uyulması olası değildir."

ürünü olarak görüp insan haklarının evrenselliğini reddetmişlerdir. O halde bölgelerin kabul ettiği kuralların o bölgeler için evrensel bir mana ifade ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Avrupa Birliği ve Latin Amerika, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ndeki kuralları uygulamaktadırlar. İslam ülkelerinde bazı cinsel tutum ve oluşumlarla ilgili ve kadın haklarıyla ilgili bazı kuralların uygulama alanı bulmasının olası olmadığı görülmektedir.

İnsan haklarının gelişmesi konusunda 1995'te bir adım ileri gidilerek Kanada'da yeni bir doktrin ileri sürülmüştür. Kendi ülkesindeki halk ya da halkların sahip olduğu insan haklarına aykırı hareket eden devletlere karşı 'insancıl müdahale hakkı' adlı doktrin ileri sürülmüş, sonraları bahsi geçen doktrin ismi "koruma hakkı" olarak değiştirilmiştir. Aradaki fark, müdahale edilen ülkedeki rejimin değiştirilmemesi olmuştur. Bu doktrine dayanarak Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya, "eziyet gördükleri ileri sürülen grupları kurtarmak için" bazı ülkelere askeri müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu durum Birleşik Milletler sözleşmesinin 2. maddenin 7. fıkrasında yer alan münhasır ülke egemenliğine müdahale etmeme kuralının ihlalini oluşturmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi her biri egemen güç olan devletlerin ulusal çıkarları söz ko-

nusu olduğunda kendileri tarafından oluşturulan uluslararası hukuk çerçevesinin dışına çıkılabildiği görülmektedir. Örneğin, Çin'i ekonomik olarak sıkıştırmak isteyen Trump, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası düzeni sağlamak için kurduğu örgütlerden biri olan Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurallarına uymayacağını belirtmiştir. Kurallara uyan taraf Çin olmuştur ancak ihlal eden taraf Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Irak'ta nükleer savaş için nükleer silah imal edildiğini Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda ABD temsilcisi tarafından açıklanması ve bunun sonucu Irak'a yapılan askeri müdahale sonucu nükleer silahların olmadığına ortaya çıkması ve bir milyona yakın insan kaybı karşısında Amerikalı yöneticileri yargılayacak bir mahkeme ortaya çıkmamıştır. Yasaklanan silahlar, özellikle en çok ölümlere neden olan küçük silahlar, büyük güçlerin üreticileri tarafından bütün dünyada açık ve kapalı bir biçimde satılmaktadırlar. Yine büyük güçlerin kurdurduğu askeri müteahhlik şirketleri, uluslararası insancıl hukukunu ihlal eden kurumların başında gelmektedir. Buldukları ülkelerde kendi ülkelerinde olduğu gibi para yeme mekanizması gibi işletilmektedirler.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME YAPILARI VE ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Uluslararası hukukun gelişmesini sağlayan yapılanmalardan en önemlisi, uluslararası örgütlenme yapılarının doğması olmuştur. I. Dünya Savaşından önce kurulan Milletler Cemiyeti getirdiği bütün çözümleyici kuralara karşın I. Dünya savaşını önleyememiştir. Çözülmeyen sorunların sürekli temsilciler vasıtasıyla ele alınması, uluslararası örgüt yapılanmalarının başlangıcını oluşturmuştur. Devletlerin aralarında kurduğu örgütler olduğu kadar ulusların içindeki grupların kurduğu çeşitli konulardaki hükümet dışı örgüt yapılanmaları da ortaya çıkmıştır.

Uluslararası hukukta en önemli gelişme Birleşmiş Milletlerin yeneden bazı kurallarla güçlendirilmesi olmuştur. Birleşmiş Milletlerdeki önemli hususlardan biri, I. Dünya Savaşından itibaren uluslararası mahkemelerin kurulması olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra kurulan "ad hoc mahkemeler" in yerini 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi almıştır. Bir dünya hükümeti modeli üzerinde oturtulan Birleşmiş Milletler sistemi ne yazık ki Güvenlik Konseyindeki kurucu beş ülkeye tanınan veto yetkisi nedeniyle uluslararası çatışmalara çözüm getirmede aciz kalmıştır. Bunun nedeni uluslararası çatışmaların çoğu veto oyuna sahip üyelerden, başta Amerika Birleşik Devletleri sonra da Rusya, Fransa, İngiltere ve 1971'den sonra Çin tarafından yaratılan sorunlar nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Uluslararası mahkemelerin yanı sıra barış için siyasi çözüm mekanizmalarının geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, diplomasi görüşmeleri, barış konferansları, arabuluculuk, hakemlik, gerçeği bulma komisyonları, uluslararası hakemlik mekanizmaları hep barış için son ümidi taşıyan kuruluşlar olmuştur. Uyuşmazlıklarda en önemli rol Uluslararası

"Uyulduğu kadarı ile uluslararası hukuk varlığını korumalıdır. Yoksa küçük ve orta boy ülkeler de kendi aralarında sorunları çözemeyeceklerdir. Bazen büyüklerin de kurallara uyduğu ender dönemler olmaktadır."

Adalet Divanına düşmüştür. Orta güçler değimiz ülkeler, Adalet Divanı önüne gittiklerinde Divanın kararlarına ve hatta danışma görüşlerine uymaktadırlar. Uluslararası Adalet Divanının kararlarının kesin olmasına ve uymayan devletler hakkında müeyyideler uygulanabilmesine karşın büyük güçlerin bu kararlara uymaması durumunda onları cezalandırabilecek bir güç yapısının bulunmaması nedeniyle uluslararası çatışmaların da durdurulması ve barışın korunması sağlanabilmiş değildir. Savaş suçlarının cezalandırılması uluslararası mahkemelere bırakılmasına karşın taraf olmayan devletlerin tutumu nedeniyle savaş suçlarının cezalandırılmaları da mümkün olmamaktadır.

Uyulduğu kadarı ile uluslararası hukuk varlığını korumalıdır. Yoksa küçük ve orta boy ülkeler de kendi aralarında sorunları çözemeyeceklerdir. Bazen büyüklerin de kurallara uyduğu ender dönemler olmaktadır.

SAVAŞ HUKUKUNUN İNSANCILLAŞMASI

İlk gelişen savaş ve barış kurallarından başlayacak olursak, ilk yapılan barış anlaşmalarından savaşın kurallara bağlanmasına adım adım nasıl gelindiği görülecektir.

I. Dünya Savaşı öncesi yapılan anlaşmaların yeterli olmadığı görülünce, yeni gelişmelere uygun anlaşmalar uluslararası konferanslarda ele alınmaya başlayarak genel bir kabul görme sistemine gidilmesini zorunlu kılmıştır. II. Dünya Savaşının getirdiği ızdıraplar, devletleri 1949'da Cenevre Sözleşmelerinin yapılmasına itmiştir. Hasta ve yaralıların durumu, kara ve deniz savaşlarındaki hasta ve yaralıları, esirlik konusu ve düzenlemeleri ve en önemlisi savaş sırasında sivillerin korunması konusunda ortaya konulan kurallar savaş hukukunun insancillaşmasına neden olmuştur. Adı İnsancıl Uluslararası Hukuk Kurallarına dönüştürülmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası yeni devletlerin orta-

ya çıkması ve sömürgelerin tasfiye olmaları karşısında 1977 yılında kabul edilen iki protokolle hem savaşlarda sivillerin korunması hem de iç savaşların belirli bir düzene bağlanarak sivillerin korunmasına yönelik ortaya çıkmıştır.

SİLAHLANMANIN ARTIŞI VE ANTLAŞMALARA UYULMAMASI SORUNU

1945'te ilk nükleer silah kullanımı, insanlığı tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Silahlanmanın artışı karşısında silahsızlanma komisyonları kurulmuş ve silahsızlanma konferansları ve antlaşmaları yapılmıştır.

1963'ten itibaren nükleer silahların kullanılmasını önleyici antlaşmalar dönemi başlamıştır. Zehirli gazlar kullanımı, biyolojik silah yapımları önlenmeye çalışılmıştır. İnsanoğlunun uzaya erişmesi sonucu uzay kullanımını düzenleyen ve özellikle ayın bütün insanlığa ait olduğunu belirtilen antlaşmalar yapılmış ve uzayın silahlardan arındırılmasına çalışılmıştır.

Maalesef hırslı devlet yöneticileri yapılan antlaşmalar durduramamış ve uzay silahlanması ve uydularla gözetlemeler birbirini takip etmiştir. Nihayet Başkan Trump döneminde Amerika Uzay Kuvvetleri yapılanmasını kurmuştur.

Çıkan çatışmalarda kullanılan çocuk askerlerin durumu ele alınmış ve uluslararası çevrenin insan kalabalıklarıyla ve onların yarattığı kirlilikle alt üst olduğu bir dönemde

savaşlarda çevrenin korunması için antlaşmalara gidilmiştir.

TERÖRİZMLE MÜCADELE SORUNU

Eskiden beri var olan terörizm günümüzde uluslararası ve transnasyonal terörizm boyutuna erişmiştir. Terörizmi önleme konusunda bir çok uluslararası antlaşma yapılmasına karşın uluslararası terörizm önlenememektedir. Bunun nedeni bir ülkenin terörist olarak gördüğü bir yapılanmayı diğer ülkelerin kurtuluş savaşı olarak görüp ona yardım etmeleridir.

İşin ilginç tarafı, terörizm belli bir boyuta ulaştığında ayaklanan gruba savaşan sıfatı verilerek üçüncü ülkelerin bu gelişmeye destek vermesi durumunda, bir ülkenin terörist hareket olarak kabul ettiği bir gelişme, uluslararasılaştırılmış savaşa dönmekte ve bu gruba insancıl savaş hukuku kuralları uygulanmak durumuna gelmektedir. Örneğin Afrika'daki, kurtuluş savaşları dışında, çeşitli dini ve etnik hususlara dayanan terör hareketlerinin çoğunun arkasında büyük devlet güçlerinin olduğu görülmektedir.

TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE YENİ SAVAŞ KURALLARI

Yeni teknolojik gelişmelerde yeni savaş kurallarının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. İHA ve SİHA'ların savaş sahası dışındaki alanlarda kullanılması hem şimdiye kadar çok gelişmemiş olan hava savaşı kurallarının hem de bu yeni araçların kullanımında yeni

kuralların geliştirilmesini gerektirmiştir.

Savaşlarda kullanılan robotların doğurduğu sorunlar, yapay zeka ve internet üzerinde yapılan saldırılarda sorumlu devletlerin bulunabilmesi ve cezalandırılmaları henüz hukukta çözülemeyen sorunlar arasındadır.

ULUSLARARASI HUKUKUN YENİ DALI: ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU

Günümüzde uluslararası hukukta gelişen konuların başında uluslararası çevre hukuku gelmektedir. Dünya atmosferinin, bitki örtüsünün ve suların ortak bir sistemin yapılımları olduğu öngörülerek uluslararası çevre hukuku kapsamında dünyanın bitki örtüsünden denizlere, denizlerden göl ve akarsulara kadar dünya yapısının bozulmasını önleme hususunda birçok antlaşmaya imza atılmış bulunmaktadır. Bugün denizlerin çeşitli kirlenmeler karşısında korunması ile ilgili antlaşmalar olduğu gibi kara ve deniz canlılarının ve değişik türlerin korunması ile ilgili antlaşmalar bulunmaktadır.

Göller, akarsular ve içme sularının korunması için çaba sarf edilmektedir. Dünya atmosferinin korunması için de çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Özellikle sınıraşan deniz ve hava kirlenmeleri, ozon tabakasının delinmesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar vardır. Kitle üretiminin ve nüfus artışlarının yarattığı kirlenme, petrol ve gaz gibi karbon yakıtlarının kullanılmasının getirdiği küresel ısınmanın olası korkunç sonuçları karşısında 1980'lerde başlayan uyarılar sonucu 1997 Tokyo ve sonunda 2015 Dünya İklim Sözleşmesi ile sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Çalışılmıştır dememizin nedeni, fakir ülkelerin karbon tüketimi dışı yeni teknolojileri üretmekte ve bu sebeple kömürden vazgeçememeleri, büyük endüstrilere sahip olan Batılı ülkelerin ve Çin'in bu endüstrilerini durdurmamaları ve nihayet petrol ve gaz üreticilerinin propagandalarında görüldüğü gibi iklim krizinin çevrecilerin bir yalanı olduğu konusundaki tutumları bu hususta gerçek önlemlerin alınmasının önünde durmaktadır.

ULUSLARARASI DENİZ HUKUKUNDA GÜNCEL SORUNLAR

Uluslararası hukukun ağır gelişen bir dalı da uluslararası deniz hukukudur. Devletlerin ulaşım ve maden arama teknolojileri gelişmesiyle birlikte, önceleri üç millik karasuyu öngörüp bu kadar bir alanla yetinirken, yeni teknolojiler gelişmesi sonucu devletlere bu alan dar gelmiş ve karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge gibi deniz alanları yaratılarak egemenlik sahalarını oldukça geliştirmişlerdir. 200 mil ve bazen ötesine giden bu alanlar konusunda çatışmalar ve uyuşmazlıklar çıkmıştır. Büyük sandığımız okyanuslar bile devletler arasında paylaşılmıştır. Dar denizlerde 200 millik alan olmadığı için, örneğin Akdeniz gibi, uyuşmazlıklar birbirini izlemiştir. Adaların kendi deniz alanları olması bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır. Adaların büyüklüğü ve küçüklüğü, üzerinde yaşam olup olmaması, kıyıya ve kendi ülkesine yakınlığı ve uzaklığı, takım adalarının sularının durumu ve hakları başlıca tartışma konularını oluşturmuştur.

Deniz diplerinde yapılan araştırmalar ve deniz dibi madenciliği kapasitesine erişim, bu alanda da yeni kurallar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta Uluslararası Deniz Mahkemesi kurularak bu husustaki konuların burada ele alınmasına çalışılmıştır.

Hemen hemen bütün körfezlerden Güney ve Kuzey Çin denizi, İran Körfezi, Ege Denizi, Doğu Akdeniz, Asya-Pasifikteki deniz alanlarında ve Kanada ile Amerika arasında deniz sınırları ve sahiplenme konusunda birçok uyuşmazlık hâlâ çözümsüz olarak süregelmektedir. Arktik bölgedeki buzulların iklim değişimi nedeniyle erimesi sonucu bu bölgede yeni deniz ulaşım alanlarının açılmasıyla Asya'dan Avrupa'ya giden ticaret yolları kısalmış ve devletler bu yeni alandaki kaynaklar üzerinde şimdiden çekişmeye ve hak iddia etmeye başlamışlardır.

HUKUKUN GELECEĞİ, GELECEĞİN HUKUKU

Uygarlık, insan soyuna özgü bir kavramdır ve insanın biyolojik bir varlık boyutundan sosyal bir varlığa dönüşme öyküsüdür. Öyle ki uygarlaşma, "insan" sözcüğünün mecazi anlamlarından, "insancıl, barışçıl, özgeci, diğer varlıkları önemseyen, haksever kişi" anlamının içini dolduran fiildir.

Prof. Dr. Ayşe Odman Boztosun

Biyolojik olarak insan görünümünde olan bir varlığın bu anlamıyla "insan" addedilebilmesi için bir toplum düzeni içerisinde bu özellikleriyle yaşama becerisini kazanmış olması beklenir.

Hukuk, uygarlığın temel kurumları arasında yer alır. Bu kurumun amacı ve işlevi, bir arada yaşayan bir varlık türü olan insanın bu yaşayışının sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

Bir topluluğun büyüklüğüne, kültürüne ve kurumsallaşma düzeyine bağlı olarak bu toplulukta farklı nitelikte toplumsal davranış kurallarının geçerli olduğu söylenebilir. Hukuk kuralları, örf ve adet, din ve ahlak kurallarından sonra ortaya çıkmış ancak insanların kurumlar yaratma ve sürdürme yetkinliğinin gelişmesiyle birlikte toplum hayatını düzenleyen temel kurallar seti haline almıştır. Devlet, hukuk kurallarıyla var olan ve hukuk kurallarını yaratan düzeni var eden kurumun adıdır. Bu

açıdan bakıldığında devlet olgusu ile hukuk düzenini eşleştirmek yanlış olmaz. Toplumsal koşullar elverdiği ölçüde adil bir hukuk düzeni tesis etme ve sürdürme yetkinliği, uygarlık tarihi boyunca devletlerin ömrünü belirleyen temel parametre olagelmıştır.

HUKUK DÜZENİNİN ERDİĞİ SON EVRE: HUKUK DEVLETİ

Hukuk düzenlerindeki evrimleşmenin sonucu ortaya çıkan ulus devlet modelinin şu

"Hukuk kuralları, devlet yetkisini kullansın kullanmasın herkese eşit şekilde uygulanır. Bireyler arasında cinsiyet, dil, din, ekonomik güç ve benzeri öznel nedenlerle ayırım yapılmaz."

ana kadar geliştirilen en elverişli sürümü, "hukuk devleti"dir. Bu kurgunun temelinde, bir toplumdaki bireylerin, devlet aygıtını, aslen kendilerine ait olan, toplumsal kuralları koyma, uygulama ve bu kurallara uyulmadığında yaptırım uygulama yetkisini gönüllü ve sınırlı şekilde devrederek yarattığı anlayışı yatar. Devletin varlık amacının kapsamının kendisini var eden bireye hizmet etmekle

sınırlı kalması, bu anlayışın doğal sonucudur. Bu durumda bir toplumda devlet yetkisini elinde bulunduranların, bu yetkiyi devlet aygıtına sınırlı şekilde tanımış olan diğer bireylere göre ayrıcalıklı adedilemeyeceği aşikârdır. Hukuk kuralları, devlet yetkisini kullansın kullanmasın herkese eşit şekilde uygulanır. Bireyler arasında cinsiyet, dil, din, ekonomik güç ve benzeri öznel nedenlerle ayırım yapılmaz. Bu temel kurguyu pekiştiren diğer bileşen, bireylerin öz-

gürlüklerinin tek tek sayılması, bizzat devlet tarafından korunacağını güvence altına alınması ve hukuk kurallarıyla özgürlüklerin sınırlandırılmasının makul ve nesnel neden ve koşullara bağlanmasıdır. Hukuk devletinde, bireyin kendini gerçekleştirme ve insanca bir yaşam sürmesi için ihtiyaç duyacağı barınma, gıda, sağlık ve eğitim hizmetleri, elverişli çalışma ortamları gibi olanaklar ise temel haklar olarak tanımlanır ve bireye tanınır. Bu hakların yanında, bireyin devlet aygıtının yönlendirmesine etki edebileceği;

¹ Prof. Dr. Ayşe Odman Boztosun, Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

yetkililerden bilgi talep etme hakkından dilekçe hakkına, seçme, seçilme hakkından siyasi parti kurma ve partilere üye olma hakkına kadar demokratik bir işleyiş için gereken siyasi haklar da tanınır. Bu kurguda bireyin insanca yaşaması ve mutluluğunun sağlanması için gerekli tüm bileşenler var görünmektedir ancak bir güç yoğunlaşması olan devlet aygıtında en büyük sorun, bu gücün kötüye kullanılmasıdır. Bu noktada hukuk devletinin mihenk taşı olan bağımsız, tarafsız, liyakatli yargı devreye girmektedir. Milleti oluşturan bireyler adına görev yaptığının bilinciyle hareket eden yüksek donanımlı hâkim, savcı, adli personel ve kolluk gücünden oluşan bir yargı teşkilatı elzemdir. Böyle bir yargı, yasaların özgürlükleri gereksiz yere kısıtlayıp kısıtlamadığından, devlet yetkililerinin uygulamalarının kanuna aykırı olup olmadığına kadar geniş bir yelpazede son sözü söyleyecektir ve herkes bu kararlara mutlak surette uyacaktır. Bu işleyişe sahip olmayan devletlerin yukarıda sayılan diğer bileşenleri öngörmüş olması hukuk devletinin varlığı için yeterli değildir. Bu devletlerde bireylerin vatandaşlık bilincinin düzeyi, bu nitelikte bir yargıyı talep etme ve bu yargıya sahip çıkma konusundaki ısrar ve kararlılığına göre ölçülebilir.

Uygarlaşmada son sürüm olarak tanımladığımız hukuk devleti kurgusu, dünya üzerindeki pek çok devlet için halen tam olarak hayata geçirilebilmiş değildir. Ülkelerin gelişmişlik endekslerindeki sıralama, bu kurgunun hangi ölçüde gerçekleştirilebildiğinin de bir göstergesidir. Bu bağlamda, bazı ülkeler için hukukun bugünü, diğerleri için hukukun geleceğidir. Bireyin içinde yaşadığı hukuk düzeninin temel parametrelerini idrak ettiği ve devlet aygıtının kendisine hizmet etmek için var olduğu bilinciyle bu aygıtı sahip çıktığı ülkelerde kargaşa ve yıkım olasılığı düşüktür. Dünya üzerindeki iki yüze yakın devlet için ortak reçete tabir edebileceğimiz hukuk devleti kurgusu, uygarlığımız için halen bir ülküdür. Öyle ki bu kurgu standart bir şablon olarak tüm ülkelerde uygulanabildiği ölçüde dünya üzerindeki kaynakların hoyratça sömürülmesinden açık

ve fakirliğe, özellikle şiddet şeklinde tezahür eden toplumsal dengesizlik kökenli rahatsızlıklara kadar pek çok alanda kayda değer ilerlemeler sağlanabilir (O'Donnell, 2004).

BM SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI BAĞLAMINDA HUKUK DEVLETİ

Hukuk devleti kurgusunun ulus devletlerce yeknesak şekilde hayata geçirilebilmesinin insanlığın karşı karşıya kaldığı sorunların çözümünde kilit rol oynayacağına esaslı göstergelerinden biri de Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'dır. Birbirleriyle ilintili ve birbirlerinin gerçekleşmesine katkı yapacak olan bu amaçların on altıncısı olan "Adalet ve Güçlü Kurumlar", doğrudan hukuk devleti kurgusunun işlerliğinin sağlanmasına işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinden israfına son verilmesine, su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesinden enerji verimliliğine kadar tüm bu amaçlara ulaşılmasında ulus devletlerin elindeki temel araç hukuk kurallarıdır (Kempe, 2020). Bu bağlamda hukuk devleti kurgusunun anlaşılmasını ve benimsenmesini sağlayacak bir eğitim modelinin uygulanması son derece önemlidir.

Anayasa okuryazarlığı üzerinden inşa edilecek çağdaş vatandaşlık bilinci, ancak küresel ölçekte benimsenip uygulandığında başarılı olabilecek Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın anahtarı niteliğindedir. Bu amaçlar arasında dördüncü sırada yer alan nitelikli eğitimin eşitlikçi, özgürlükçü ve özgü bir felsefeyle kurgulanması da hukuk devletinin ihtiyaç duyduğu bilinçli vatandaş profilinin ortaya çıkarılması için elzemdir (Fedotov, 2019). İnsanın hamurunun nasıl yoğrulduğu, özüne ne katıldığı, insanların birbirleriyle ilişkisini ve insanlığın kaderini belirleyici rol oynayacaktır.

HUKUKUN GELECEĞİ İNSANIN GELECEĞİNE BAĞLI

İnsan olarak adlandırdığımız varlığın hem fiziksel hem ruhsal boyutunun sorgulandığı bir çağda yaşıyoruz. Kişi, gen haritası ortaya çıkarılmış, kimyası çözülmüş, hatta beyin sinyalleri üzerinden düşünceleri okunmaya

başlanmış bir varlık olarak belki de tarihte hiç olmadığı kadar mahremiyetini kaybetmiş durumda. Diğer yandan, fikri varlığı, iradesi ve yaratıcılığı ile evrende biricik bildiğimiz insana yine kendisi tarafından bir rakip yaratıldı; yapay zeka... Hukukun yaratıcısının varoluşsal bir tehdit altında olduğu bu tarihsel dönemde hukukun bir geleceğinin olup olamayacağı da belirsizdir.

Bu bağlamda, uygarlığın tanımında belki ilk akla gelen, ancak İstiklal Marşımızdaki “medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” dizeleriyle veciz bir şekilde ifade edildiği üzere tinden yoksunluk boyutuyla ağır bir eleştiriye de tabi tutulan teknolojik gelişmelerin hukukun geleceğine olası etkileri ve bu sürecin nasıl yönetilmesi gerektiği düşünülmelidir.

Teknolojik gelişmelerin her zaman insanlığın hayrına sonuçlara yol açmadığı, tam tersine insan türünü yok edebilecek riskleri barındırdığı bir gerçektir. Bilimsel araştırma alanları, yöntemleri ve bu araştırmaların sonuçlarından yararlanarak geliştirilen teknolojiler konusunda evrensel kabul gören ve mutlak surette bağlı kalınan etik ilkeler de benimsenebilmiş değildir. Kâh devletler, kâh ekonomik güçler, kâh devlet dışı yapı-

lanmalar, ideolojileri veya menfaatleri doğrultusunda ellerindeki bilimsel ve teknolojik gücü insancıl amaçlarla bağdaşmayacak şekilde kullanabilmektedir.

İnsan türü sadece fiziksel varlığı itibarıyla değil, tinsel varlığı açısından da tehdit altındadır. Bu yazının başında tanımlanan “uygar insan” anlamında insanlaşma yolculuğu devam ederken, yapay zekâ, bizi hak ve fiil ehliyeti sahibi olarak hukukun sujesi yapan irade olgusunun niteliğini sorgulamak zorunda bırakmıştır. Bu konuda üretilen çözümler henüz genel kabul görmemiştir. Yapay zekâ, insan tarafından geliştirilen diğer aletlerin aksine eşya düzeyine indirgenememektedir çünkü karar alıcı ve yaratıcı eylemler ortaya koyabilmektedir, tercih yapabilmektedir. Bu durumun hukuk düzenleri için olağan dışı kabul edilebilecek bir sorumsuzluk alanı mı yaratacağı, yoksa yapay zekâ eylemlerinin insanlara zimmetlenerek yeni sorumluluk halleri mi öngörüleceği de zamanla açıklığa kavuşacaktır. Distopik senaryolarda bugün bildiğimiz anlamıyla “insan” diye adlandırdığımız varlığın yapay zekâyâ tabi hale gelebileceğinin veya yok edilebileceğinin öngörüldüğü düşünüldüğünde (Joy, 2018) bildiğimiz anlamıyla hukukun bir geleceği

olup olmayacağı da sorgulanabilir hale gelmektedir.

HUKUKUN GELECEĞİ İÇİN RISK YÖNETİMİ: EĞİTİME ODAKLANMAK

Bu büyük risk alanlarını eldeki yerleşik hukuk kavramlarıyla yönetebilmek zor görünmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere henüz ulus devletlerin tümünde hukuk devleti kurgusu işlerlik kazanamamış olduğu gibi klasik hukuk devleti kurgusunun temel unsurları dahi bu varoluşsal meydan okumalar karşısında yetersiz kalmaktadır. İnsan merkezli hukuk düzeni, mülkiyet odaklı eşya hukuku ve fikri hukuk düzenlemeleri, taşınmaz ve taşınırla sınırlı eşya tanımı, zaman itibarıyla geriden gelen, mekân itibarıyla ise kapsayıcı olamayan düzenleme pratikleri, sorumluluğun kaynağını iradeye indirgeyen ancak iradenin mahiyetini ve oluşum sürecini nörolojik olarak irdelemeyen basmakalıp bakış,

klasik hukuk yaklaşımlarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bir diğer esaslı sorun alanı da dünyanın günümüzdeki siyasi haritasına bakıldığında karşımıza çıkan temel sosyal örgütlenme modeli olan ulus devlet modelinin insan türüne yönelik bu esaslı risk alanlarıyla ne ölçüde başa çıkabileceğidir. Hukukun yaratıcısı ve uygulayıcısı kim olmalıdır sorusunun yanıtı da aranmaktadır. Ulus devletler –tümü olmasa da-, teknolojik gelişmeleri manipüle edebilecek ekonomik güçleri ve devlet dışı yapılanmaları her nasılsa dize getirebilecek olsa da, bu yola sapabilecek devletlerin tabi olacağı ve koy-

duğu kurallara uymak zorunda kalacağı yaptırım uygulayabilecek üstün bir otorite bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında 2. Dünya Savaşı'nın bitimindeki güç dengelerine göre kurulan ve büyük devletlerin orantısız güç kullanımına olanak tanıyan Birleşmiş Milletler düzeninin umut vaat ettiği söylenemez. Kanımızca –tabii dünyamız

"Kanımızca –tabii dünyamız o kadar dayanabilirse- uzun vadede çözüm, yine insanın hamurunu insanca yoğurmaktan, eğitim süreçlerindeki nefret söylemlerini eleyerek hukuk devleti kurgusunu olabildiğince geniş kitlelere benimsetmekten geçmektedir. "

o kadar dayanabilirse- uzun vadede çözüm, yine insanın hamurunu insanca yoğurmaktan, eğitim süreçlerindeki nefret söylemlerini eleyerek hukuk devleti kurgusunu olabildiğince geniş kitlelere benimsetmekten geçmektedir. Bu kurgu, özünde kapsayıcılık, şeffaflık, çoğulculuk ve hesapverirlik unsurlarını barındıran demokratik bir çekirdek taşımaktadır. Bu çekirdekteki enerjinin tüm topluma yayılarak bir nitelik dönüşümü başlatması için insanın fiziksel varlığı ötesinde kendisini tinsel ve sosyal bir varlık olarak algılama bilincine ermesi olmazsa olmaz koşuldur. Bu noktada, hukukun kaderinin yani bir geleceğinin olup olmayacağına kitlesel eğitimin ibresine göre belirleneceğini söylemek yanlış olmaz (Odman Boztosun, 2020, ss. 41-42).

GELECEĞİN HUKUKUNA DAİR ÜTÖPİK ÖNGÖRÜLER

Yukarıda değinilen distopik senaryoların gerçekleşme olasılığı konusunda bilimsel bir tahmin yürütmek mümkün değildir. Bu noktada "uygar insan"ın bir tür olarak varlığını sürdüreceği inancıyla hukukun da gelecekte var olacağına dair bir ön kabul geliştirebiliriz ve bu ön kabul üzerinden geleceğin hukukuna dair ütöfik öngörülerde bulunabiliriz. Bu bağlamda, bir önceki paragrafta sayılan ve geleceği kucaklamakta yetersiz kalacağı varsayılan klasik hukuk yaklaşımlarının her birinin dönüşümüne dair söylemler geliştirebiliriz. Bu söylemlere geçmeden önce

ise neyin dönüşmeden sabit kalacağını, yani hukukun "kutup yıldızı"ını belirlemek gerekir. İnsanlığın uygarlık birikiminin en değerli ürünlerinden biri olan hukuk kurumunda içkin olan etik değerlerdir. Özgürlük, eşitlik, adalet, saygı, özgecilik, israftan kaçınma, alçakgönüllülük, sevgi gibi değerler hukuk düzeninde kendisine yer bulabildiği ölçüde

bu düzen, kendisini var eden varlığın sürdürülebilirliğine hizmet edecektir. Burada birbirini besleyen bir döngü söz konusudur. Etik değerlerden beslenen hukuk düzeni, kendisini var eden uygar insanı yaşatacak olan düzendir. Bu düzenin etik değerleri toplumsal alanda giderek artan düzeyde hâkim kılarak mükemmelleşmesi insanlığın umududur.

Özgürlük, eşitlik ve adalet değerlerinin merkezinde yer aldığı hukuktan özgecilik ve sevgi değerlerinin merkeze oturduğu bir hukuka geçiş durumunda insan merkezli yani süjesi salt insan (gerçek kişi) ve insanlarca veya kurumlarca yaratılan kurumlar (tüzel kişi) olan bir düzenin sorgulanması kaçınılmaz hale gelecektir. Son yıllarda gündeme gelen ekolojik hukuk yaklaşımı bu yolda ortaya çıkan fikir akımlarına bir örnektir (Garver, 2022). Dünyamızın kaynaklarının hoyratça tüketilmesinin ve canlı çeşitliliğinin giderek yitirilmesinin yol açtığı maddi ve manevi zararların telafisi belki de ancak böyle radikal bakış açısı değişiklikleriyle mümkün olacaktır.

Bu değişikliğin zihni doğal olarak yönlendireceği ikinci sorgulama insanın diğer maddi varlıklarla kurduğu ilişki biçimine yöneliktir. Uygarlık aşamalarındaki en büyük kırılmaların ve yıkımların maddi varlığı sahiplenmeye yönelik paylaşım kavgaları üzerinden yaşandığı dikkate alındığında bu konuda yeni kuramlar geliştirmeye had safhada ihtiyaç olduğu ortadadır. Özellikle insanlığı bataklığa sürükleyen açgözlülüğü ve birikim hırsını yönetebilecek yaratıcı yöntemler geleceğin hukukunun şekillenmesinde belirleyici rol oynayabilir. Paylaşım odaklı ekonominin alanının giderek genişlediğinin gözlemlendiği bu süreçte hukukun da bu gelişmeye ayak uydurması beklenebilir (Kassan and Orsi, 2012). Sahiplenmeye konu edilegelen varlıklar açısından, belirli bir anda ancak bir

"Hukuk esas itibarıyla kamusal alanda geçerlidir. Kişinin özel hayat alanı prensip olarak hukukun kapsama alanı dışında kalır. Bununla birlikte bu alanlarda devletin koruyucu gücünün devreye girmesini gerektiren zorbalıklar sergilenebilmektedir."

kişi tarafından yararlanılabilen maddi varlıklara yönelik düzenlemelerle her an sonsuz kullanıma olanak tanıyan fikri varlıkların tabi tutulacağı düzenlemelerin ayrışacağı söylenebilir.

İnsanın sahipliğine tabi kılınan varlık yelpazesi açısından bakıldığında hukuk düzenlerinin klasik olarak tanımladığı taşınmaz, taşınır ve fikri değerler kategorilerinin veriyi ve gelecekte ortaya çıkabilecek yeni değerleri (örneğin yapay zekânın üreteceği ve ne olacağı henüz bilinmeyen "şey"ler) kapsayacak esneklikte ve genişlikte olmadığı görünmektedir (van Erp, 2017). Geleceğin hukukunun şekillenmesinde, bu değerleri içine alabilecek yeni tanımları tasarlamak da rol oynayacaktır.

Hukukun gelişimi, toplumsal hayatta yeni olguların ortaya çıkmasına bağlıdır. Bu açıdan hukuksal düzenlemelerin zaman itibarıyla bunların doğumuna takaddüm edemeyeceği söylenebilir de uygarlaşmanın taşlarını döşeyecek yeni olguların topluma takdiminde hukukun gücünden yararlanabileceği göz ardı edilmemelidir. Kanun koyucunun fütürist yaklaşımlara ku-

cak açması, entelektüel çevrelerde beyin fırtınalarını tetiklemesi ve desteklemesi pekâlâ mümkündür. Böylece, toplum mühendisliği şeklinde de tanımlanan hukuk, toplumsal hareketleri takip etmek yerine yeni toplumsal yapılanmaların yaratıcısı rolünü üstlenebilir. Söze konu yaratımların uygarlaşmaya katkı sağlamasını garanti edecek en önemli unsur ise hukuk yapım süreçlerinin etik ilkelere ayrılmadan istişare ve ortak akılla yürütülmesi olacaktır.

Hukuk esas itibarıyla kamusal alanda geçerlidir. Kişinin özel hayat alanı prensip olarak hukukun kapsama alanı dışında kalır. Bununla birlikte bu alanlarda devletin koruyucu gücünün devreye girmesini gerektiren

zorbalıklar sergilenebilmektedir. Aile, kapalı eğitim ortamları gibi toplu yaşam alanlarının, "özel" kisvesi altında insanlıkla bağdaşmayan davranışların yaşanageldiği mekânlara dönüşmesinin önlenmesi için hukukun müdahale alanınının bu amaca uygun şekilde nasıl belirlenmesi gerektiği yeniden düşünülmelidir. Suçu oluşmadan önlemeye yönelik, teknolojiden de destek alan yöntemlerle, çok daha etkili bir hukuk uygulaması geliştirilebilir. Bu bağlamda, bireyin iç dünyasına kadar müdahale etme yetkisi tanımanın yol açacağı kötüye kullanma olasılığı da titizlikle değerlendirilmelidir.

Hukuk, prensip olarak bireyin iç dünyasında iradenin oluşum süreci aşaması ile ilgilenmez. İradenin dış dünyada tezahürü anından itibaren devreye girer. Bunun dışında bir yaklaşım niyet okuma olarak değerlendirilir ve hukuk uygulamasında kabul görmez. Bununla birlikte her bireyin ortaya koyduğu fiilin yeknesak bir irade oluşum sürecinden geçtiğini varsaymak ve bu iradenin oluşumunda rol oynayan etkenleri dikkate almamak da hukuksal ve cezai sorumluluğun belirlenmesinde bireylerin ruh dünyasının sonsuz çeşitliliğinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda insanı bir sinirsel etkileşim algoritması olarak tanımlayan nörobilim alanındaki gelişmeler, daha isabetli, hassas ve vicdanlarda daha çok kabul görecektir yargılamaları mümkün kılabilir (Vincent, 2013).

Geleceğin hukuku, toplumu da tıpkı birey gibi bir organizma olarak değerlendirerek toplumsal ilişki ağlarının sinir haritasını da çıkarabilir. Böyle bir bakış açısının gidişatı, gerçek kişi, tüzel kişi gibi tekil suhelerle sınırlı kalmadan bu suheler arasındaki bağlarla ortaya çıkan ağ yapılanmalarını hukuk tarafından tanımlamak ve düzenlemek yönünde olacaktır (Teubner and Collins, 2011).

Hukukun temel kavramlarına yönelik bu öngörülerin devamında, hukukun yaratı-

cısına, uygulayıcısına ve etki alanına dair ütopya senaryolarıyla yazımızı tamamlayalım: Hukukun yaratıcısı ile uygulandığı kişilerin, hukuku yaratma sürecinde daha güçlü bir iletişim geliştirmesi hukukun organik ve yüksek değerde ortaya çıkmasında en önemli rolü oynayacaktır. Bu açıdan varılabilecek son nokta, ideal hukukun tam bir toplumsal odaya ile kurgulanabilmesidir. Bu ülkünün gerçekleşmesi, aynı zamanda, Kant'ın altın kuralını uygulayan etik insan modelinin ortaya çıkışını da müjdeler (Kant, 2020). Hukukun uygulayıcısının kim olacağına dair sorgulamalar hali-

"Hukuk, prensip olarak bireyin iç dünyasında iradenin oluşum süreci aşaması ile ilgilenmez. İradenin dış dünyada tezahürü anından itibaren devreye girer."

zırda bazı ülkelerde devreye alınan robot hakimleri ve avukatlık algoritmalarını akla getirmektedir. Bu algoritmaların, arzulanan ütopyik modele uygun şekilde etik değerlerle tasarlanabilmesi durumunda hukuk devletinin mihenk taşı addettiğimiz bağımsız, tarafsız ve liyakatli yargının hayata geçirilmesinde önemli yol alınabilir. Yapay zeka sadece hukuk uygulamasında değil hukuk yaratılmasında da kullanılabilir, yeter ki düzenlenmesi öngörülen olgu nesnel ve olabildiğince tüm etki boyutlarıyla yapay zeka tarafından algılanabilecek şekilde tanımlanabilsin. Yarattılan hukukun hukuk uygulayıcıları tarafından hangi etki alanında uygulanacağı egemenlikle ilgili bir meseledir. Günümüzde geçerli olan ulus devlet modelinin sürdürülebilirliği her bir ulus devletin kendi bünyesinde hukuk devleti olgusunu hayata geçirebilme başarısı ile doğrudan ilintilidir. İnsanlık ailesi bir yandan israf diğer yandan şiddet ve yokluk kıskacında kıvrılırken BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda dürüstçe ve kararlılıkla adım atabilen devletler, güçlü ortaklıklar geliştirebilir. Uyumlu hareket ederek kendi hukuklarının etkilerinin daha şanssız coğrafyalarda da hissedilmesini sağlayabilirler.

İnsanlık ailesi, önünde uzanan sert dönemci uçuruma savrulmadan aşabilirse bugün bildiğimiz ve uyguladığımız anlamdaki hu-

kukun geleceğinden bahsetmek mümkün olabileceği gibi geleceğin hukukunu yukarıda açıkladığımız yeni yaklaşımlarla kurgulama şansını da yakalayabiliriz. Bu sayede uygarlığımızı zaman ve mekân bağlamında sonsuz genişletme ve ilerletme potansiyelimizi hayata geçirerek Kant'ın şairane bir ifadeyle adını koymuş olduğu "ebedi barış"ı dahi gerçek kılabiliriz (Kant, 2022).

KAYNAKÇA

Fedotov, Y. (2019). Strengthening the rule of law through education: a guide for policymakers. UNESCO Publishing.

Garver, G. (2022). Ecological law and the planetary crisis: a legal guide for harmony on earth, Taylor & Francis Limited, 2022).

Joy, B. (2018). Why the future doesn't need us, artificial intelligence safety and security. In R. V. Yampolskiy (Eds). (pp. 3-19) Florida: CRC Press.

Kant, I. (2020). Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi, (İ. Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kant, I. Ebedi barış üzerine felsefi bir tasarı, (C. Yeşilçayır, Çev.). Ankara: Fol Kitap.

Kassan, J and J Orsi (2012). The legal landscape of the sharing economy. *Journal of Environmental Law and Litigation*, 27/1, 1-20.

Kempe, R. H. Sr. (2020). Peace, justice and inclusive institutions: overcoming challenges to the implementation of sustainable development goal 16. *Global Change, Peace & Security*, 32/1, 57-77).

O'Donnell, G. (October 2004). The quality of democracy: why the rule of law matters. *Journal of Democracy*, 15/4, Johns Hopkins University Press, 32-46.

Odman Boztosun, A. (2020). Ahlakî gelişim için anayasal düzeni kavratarak vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi. Uluslararası Avrasya Sosyal bilimler kongresi-4, 15-18 ekim 2020, Bodrum/Muğla, bildiri özetleri kitabı içinde (ss. 41-42), <https://www.icoess.com/upload/c39286f4-e9fa-4e09-bc48-73cba7479628.pdf>.

Teubner, G. and Collins, H. (2011). Networks as connected contracts. Oxford: Hart Publishing.

van Erp, S. (2017). Ownership of data: the numerus clausus of legal objects. *Brigham-Kanner Property Rights Conference Journal*, 6, 235-257.

Vincent, N. A. (Eds). (2013). Neuroscience and legal responsibility. Oxford: Oxford University Press.

DEĞİŞEN HUKUK VE AVUKATLIK MESLEĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE ÖNERİLER

Ülkemizde iyi yetişmiş, ahlaklı ve gerekli değer yargılarına sahip avukatları seçebilmek için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Avukatlık Kanunu'nda 2001 yılında yapılan değişiklikle avukatlığa kabul koşulları değiştirilmiştir.

Av. Dr. Ramazan Arıtürk

Avukat olabilmek için "avukatlık sınavında" başarılı olma koşulu getirilmiştir; bu sınavda altı kez başarısız olan stajyerlerin avukatlık mesleğine kabul edilmemeleri ilkesi benimsenmiştir. Ancak bu düzenlemenin uygulanması bir süre ertelenmiş; akabinde de kanun ilga edildiğinden hiçbir zaman uygulama alanı bulamamıştır.

Hukuka ve adalete olan güvenin pekişmesi, uygulayıcı meslek grubunun saygınlığının artırılması için avukatlık, hakimlik, savcılık ve noterlik mesleğini yapmak isteyen hukuk fakültesi mezunlarının öncelikle ortak ulusal bir sınava tabi tutulmaları gerektiği yönündeki ortak kanaat 17/10/2019 tarih ve 7188 sayılı Ceza Muhakemesi ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile "Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı ve İdari Yargı Ön Sınavı" yasalaşmıştır.

Ortak sınavı geçemeyen hukuk fakültesi mezunlarının hem kamunun hem de özel sektörün sağladığı hukuki hizmet alanlarında ara eleman olarak istihdam edilmesi de hukuk hizmetinin niteliğini arttıracaktır. Bu durumu düzenlemek için, Avukatlık Kanunu'nda yapılacak düzenleme ile avukatlık bürolarında bazı alanlarda istihdam edilecek elemanların hukuk fakültesi mezunu olma zorunluluğu da getirilebilir. Yine Noterlik Kanunu'nda düzenleme yapılarak noter bürolarında çalışan katipler için ve keza icra daireleri müdürleri ile mahkeme yazı işleri müdürleri için de hukuk fakültesi mezunu olma zorunluluğu getirilebilir. Hali

1 Av. Dr. Ramazan Arıtürk, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

hazırda avukat unvanını taşıyan ve geçim sıkıntısı yaşayan binlerce işsiz hukuk mezunu bulunmaktadır. Aslında bu düzenlemeler ile tüm bu alanlardaki taşlar yerine oturacak, toplum, nitelikli hukuk hizmetine; devlet, "hukuk devleti" olma sıfatına kavuşacak; böylelikle hem hukuk camiası hem de bütün bir ülke kazançlı çıkacaktır.

AVUKATLIKTA UZMANLAŞMA MESELESİ

Uzmanlaşmanın Kurumsallaştırılması İhtiyacı

Hukuk fakültesi mezunu bir kişi, genellikle yetersiz ve verimsiz geçen bir yıllık avukatlık stajından sonra aile hukuku, gayrimenkul hukuku, miras hukuku, internet hukuku, deniz ticareti hukuku, tahkim vb. tüm hukuk alanlarında hukuki danışmanlık yapabileceği gibi; sulh hukuk, asliye hukuk, asliye ceza, fikri ve sinai hukuk ve ceza, idare, bölge adliye, bölge idare mahkemeleri ile Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesinde görülen tüm davalarda vekillik yapabilmektedir.

Uygulamada da serbest çalışan ve mesleğe yeni başlayan avukatların ayırım gözetmeden her türlü danışmanlık ve davaya talip olduğu, kendisi gelen her işi kabul ettiği görülmektedir. Vatandaşın avukata tevdi ettiği dava ya da uyuşmazlıkla ilgili, muhatap olduğu avukatın tecrübeli ve yetkinliği olmadığı kısa süre içerisinde ölçmesi ve bilmesi ise imkansızdır. Vatandaş avukatlık hizmetini almayı seçtiği avukatının işin ehli olup olmadığı en az iki, üç yıl sürecek davanın sonuçlanması ile bilebilecektir.

Avukatların kıdem ve uzmanlık şartı aranmaksızın her türlü davaya bakabilmeleri her

alandaki hukuki danışmanlık verebilmeleri, dar bir menfaat perspektifinden bakılırsa, avukatlar açısından iyi bir sonuç doğuruyor gibi görünebilir. Ancak bu sistemde, işini iyi yapmak adına emek harcamış ve bu surette gerekli tecrübe ve uzmanlığı kazanmış avukatları, kesinlikle konuya yabancı bir avuktan ayırt edecek kurumsal bir çerçeve mevcut değildir. Serbest piyasa şartlarının varlığından da söz edilemez, zira avukatların tabii olduğu reklam yasağı nedeniyle niteliklerini kendi bireysel inisiyatifleriyle ilan etme imkanları oldukça sınırlıdır. Bu halde uzmanlık sahibi avukatla uzman olmayan avukat ayrımı yapılamamaktadır. Bu durumda avukatı uzmanlaşmaya teşvik edecek bir itici gücün varlığından da söz edilememektedir. Bu nedenle uzmanlaşma avukatların kendi menfaatine olacaktır.

Avukatlıkta Uzmanlaşma Yeterlilik Şartları

Hukukta birçok uzmanlık alanı mevcut olduğu gibi toplumsal gelişmelerle birlikte yeni uzmanlık alanları da ortaya çıkmaktadır. Bir avukatın uzman sıfatını hangi alanlarda ve hangi koşullarda alacağını belirlemek önemlidir. Avukatlıkta uzmanlaşma için mahkemelerin görev alanına giren konularda eğitim almış olmak ve belli bir kademeye sahip olmak üzere iki yeterlilik şartı öngörülmelidir.

Mahkemelerin görev alanlarına giren konularda yapılacak eğitimlerden başarıyla geçmiş avukatlar o alanda görevli mahkemelerde dava takibi yapabilmeli ve hukuki danışmanlık verebilmelidir. Eğitimden geçmiş avukatlar, kıdem durumu da müsaitsen bir sonraki kademenin unvanını almaya hak kazanmalıdır. Türkiye Barolar Birliği, Hukuk Akademisi ve bunların akredite edeceği üniversite veya enstitülerden sertifika alanlar da o alanda yetkin kabul edilmelidir. Avukatların uzmanlıkları baro levhasında ilan edilmeli ve UYAP'a da görülebilir olmalıdır. Avukatlıkta uzmanlaşma dört ana kademe üzerinden planlanmalıdır. Örneğin ilk ka-

deme avukatlar sulh hukuk ve sulh ceza mahkemelerinde ve icra dairelerinde yürütülen iş ve işlemlerde mesleklerini icra edebileceklerdir.

Avukatlıkta uzmanlaşmanın ülkemiz açısından çok faydalı olacağı tartışmasızdır. Faydalı bulmakla beraber Fransa modeli avukatlıkta uzmanlaşma yeterlilik şartlarının ülkemiz hukuk sistemi ve uygulamasına uygun olmadığını düşünüyoruz. Bu nedenle ülkemize uygun avukatlıkta uzmanlaşma yeterlilik şartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Biz avukatlıkta uzmanlaşmanın uygulandığı Fransa modelinden farklı olarak, uzmanlıkta sınırlamanın doğru olmadığını kanaatindeyiz. Bize göre bir avukat kendi kademesinde bulunan mahkemelerin görev alanına giren tüm konularda uzmanlaşabilmeli yine gerekli eğitimi alıp kademesindeki süreyi doldurduktan sonra bir üst kademedeki alanlarda da uzmanlaşabilmelidir.

Bir avukatın, kanun tarafından çekişme konusu hak ve kamu düzeni açısından nispeten daha fazla uzmanlık gerektiren davalara baktıkları kabul edilen mahkemelerde, ancak belli bir kıdeme doldurduktan (eğitimleri başarı ile tamamladıktan) sonra dava takibi yapabilmemesinin uygun olduğunu düşünüyoruz. İlgili alanda kıdemine uygun olarak bir işi üstlenen avukat, o işe ilişkin istinaf ve temyiz yollarını kullanma hakkına sahip olmalıdır.

Avukatlık Kademeleri

Birinci kademe avukat

Ulusal hukuk sınavından yeterli puan alarak ve hukuk meslekleri stajını tamamlayarak avukat olmaya hak kazanan kişi; ilk 5 yıl için "avukat" unvanını kullanabilmeli, sulh ceza mahkemesi² ve sulh hukuk mahkemesinin

² Kanaatimizce Sulh Ceza Hakimliği uygulaması yerinde olmayıp, yeniden eski sistemde olduğu gibi bazı hafif suçları yargılamakla yetkili Sulh Ceza Mahkemeleri getirilmeli, koruma tedbirleri vb. kararlar isnat edilen suçun niteliğine göre ilgili esas mahkemesince verilmelidir.

görev alanlarına giren davalar ve soruştur-
malar ile icra dairelerinde yürütülecek iş
ve işlemlerde takip ve hukuki danışmanlık
yapma hakkına sahip olmalıdır. Hukuk bilgi-
sinin belirli periyotlarla güncellenmesi, aka-
demik düşünme becerilerinin gelişmesi ve
avukatların metin yazmadaki niteliklerinin
yükseltilmesi için yine Adalet Akademisi ko-
ordinatörlüğünde ve hakem heyetinin de-
netiminde gerçekleşen 1 adet makale yazı-
mı gerekli ve zorunlu olmalıdır.

Birinci kademe avukatların bağımsız avu-
katlık bürosu açma ehliyeti olmamalı, avu-
katlar ancak birinci kademeyi bir avukatın
yanında tamamladıktan sonra bağımsız
hukuk bürosu açabilmelidir. İngiltere ve
ABD'de uygulaması olan bu durum, ilk de-
rece avukatın mesleğin ilk yıllarında kıdemli
bir avukat nezdinde kendini yetiştirmesini
mecbur kılacaktır. Bu aşamada hem yetki
alanındaki mahkemelerde duruşmalara gi-
ren hem de diğer alanlarda yanında çalıştığı
kıdemli avukata yardımcı olan birinci kade-
me avukat, bağımsız bir büroyu sürdürebile-
cek asgari donanımına ulaşmış olacaktır. Böy-
lelikle hem toplum tecrübesiz avukatlardan
hem de birinci kademe avukatlar kendileri-
ni yıpratmak ağır mesleki yükten kurtulmuş
olacaktır.

Uzman avukat

İlk kademede 5 yılını tamamlayan birinci ka-
deme avukat, ilgili kademe için açılan ser-
tifikasyon programlarını takip etmesi, zorunlu
makalesini kaleme alması ve girmiş oldu-
ğu sınav neticesinde başarılı olması halin-
de uzman avukat unvanı almalıdır. Beş yılın
sonunda uzman avukatın kıdemli avukat
unvanını alabilmesi için ise sertifikasyon
programlarının ve sınav aşamasının yanında

Adalet Akademisi Dergisinde yayımlanmak
üzere 2 adet makale kaleme almalıdır. Kı-
demli avukat adayının kaleme aldığı ma-
kaleleri tetkik edip değerlendirecek ve not
verecek üç kişilik heyette bir kıdemli avukat,
bir üstat avukat ve bir de kıdemli üstat avu-
kat yer alacaktır.

Uzman avukat, ilk kademedeki avukatların
yaptıkları işlerin yanında asliye hukuk mah-
kemesi (ihtisas mahkemelerinin görev alanı
dışındaki alanlarda), asliye ceza mahkemesi
(ihtisas mahkemelerinin görev alanı dışın-
daki alanlarda) ve idare mahkemelerinin
görev alanlarına giren konularda dava takibi
ve hukuki danışmanlık yapma hakkına sa-
hip olmalıdır. Uzmanlığını kazanan avukat,
ilgili sertifikalarını elde ettikçe ilgili uzmanlık
alanında görev yapmaya hak kazanmalıdır.

Kıdemli avukat

Uzman avukat olarak 5 yılını tamamlayan
avukat ilgili kademe için açılan sertifikasyon
programlarını takip etmesi, makalelerini ka-
leme alması ve girmiş olduğu sınav netice-
sinde başarılı olması halinde kıdemli avukat
unvanı kazanmalıdır. Kıdemli avukatın 5 yı-
lın sonunda üstat avukat unvanını kazana-
bilmesi için ise sertifikasyon programlarını
ve sınav aşamasının yanında Adalet Akade-
misi Dergisinde yayınlanmak üzere 2 adet
makale kaleme alması gerekmektedir. Üs-
tat avukat adayının kaleme alacağı ma-
kaleleri biri üstat avukat ve diğer ikisi kıdemli
üstat avuktan oluşan 3 kişilik heyet tetkik
edip değerlendirecek ve not verecektir.

Kıdemli avukatlar, alt kademelerdeki avu-
katların yapabildiği işlerin yanı sıra, icra hu-
kuk ve icra ceza mahkemeleri, asliye hu-
kuk ihtisas mahkemeleri, asliye ceza ihtisas
mahkemeleri, asliye ticaret mahkemeleri,

ağır ceza mahkemeleri, ağır ceza ihtisas mahkemeleri ve vergi mahkemelerinin görev alanına giren konularda dava takibi ve hukuki danışmanlık yapma hakkına sahip olmalıdır.

Üstat avukat

Kıdemli avukatlıkta 5 yılını tamamlayan avukatların gerekli makalelerini kaleme alması, ilgili kademe için açılan sertifika programlarını ve girmiş olduğu sınavı başarıyla neticelendirmesi halinde üstat avukat sıfatı verilmelidir. 5 yılın sonunda üstat avukatın, kıdemli üstat avukat unvanını kazana bilmesi için ise sertifika aldığı programların yanında Adalet Akademisi Dergisinde yayınlanmak üzere 2 adet makale kaleme alması gerekmektedir. Makaleleri tetkik edip değerlendirecek ve not verecek 3 kişilik hakem heyetinde bir akademisyen ve iki kıdemli üstat avukat yer alacaktır.

Üstat avukatlar alt kademelerdeki avukatların yaptıkları işlerin yanında, İstinaf Mahkemelerinin ilk derece mahkeme sıfatıyla baktıkları davalar ile istinaf edilen kararların kaldırılarak doğrudan yargılama yapıldığı davalara ve takip etme hakkına sahip olması gerekmektedir.

Kıdemli üstat avukat

Üstat avukatlıkta beş yılını tamamlayıp ilgili kademe için yapılan sertifika programlarını başarıyla tamamlamış üstat avukatlara, ortaya koyduğu eserleri de göz önünde bulundurularak kıdemli üstat avukat sıfatı verilmelidir. Kıdemli üstat avukatlar AİHM, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay gibi yüksek yargı organlarının ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktıkları davalar ile diğer ilk derece ve istinaf mahkemelerinin davalarını takip etme yetkisine sahip olmalıdır.

Kıdemli üstat avukatlar arasından belirli kontenjanlarda Hakimler Savcılar Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve Anayasa Mahkemesine üyeler seçilmelidir. Böylelikle yar-

gının kurucu unsuru olan (olması gereken) avukatların yargının bu aşamalarında da temsili sağlanmış olacaktır.

SONUÇ

Avukatlık, hakimlik, savcılık ve noterlik meslekleri hukuk kurallarını yorumlayan ve bu kuralları karşılaştıkları somut olaylara uygulayan meslek grubu olduklarından bu mesleklere talip olanlar tabiri caizse birçok elemenden geçirilmeli ve yalnızca en iyi yetişmiş olanların bu meslekleri icra etmesine müsaade edilmelidir. Bir kişinin en kutsalını, yani hakkını emanet ettiği kişinin bu emanete sahip çıkabilecek, her yönden iyi yetişmiş, ahlaklı bir hukukçu olması gerektiği tartışmasız bir gerekliliktir.

Çoğu zaman tecrübesiz avukatların görevsiz mahkemede ya da yanlış taleplerle dava açması sebebiyle hak kayıpları yaşanmakta veya yargılamalar yıllarca uzamaktadır. Avukatlık mesleğinin de uzmanlaşma ve kıdem esasına göre yapılandırılması halinde her şeyden önce yanlış ve usulüz yapılan işlemler azalacak ve yavaş işleyen yargılamanın hızlanmasına katkı sağlanmış olacaktır.

Avukatlıkta uzmanlaşmanın asıl faydası ise adalet hizmetlerinin niteliğinin artması ve vatandaşın ve adliyenin niteliksiz avukattan korunması olacaktır. Uzman, yetkin ve tecrübeli olmadığı bir konuda kendisini bilerek veya bilmeyerek uzman olarak gösteren bir avukat, meslektaşlarının itibar ve güvenilirliğinin yanı sıra, ilgili vatandaşın haklarına ve adliye sisteminin işleyişine de zarar vermektedir. Uzmanlığın kurumsallaştırıldığı bir sistemde hem avukatlar ilgili uzmanlık kademelerini tamamlayarak yetkinliklerini arttırmaya teşvik edilecek, hem de vatandaşların başvuracağı avukatın ilgili konudaki yeterliliğini bilebilmesine imkan tanınmış olacaktır. Böylece savunma hizmetinden istifade den vatandaşlar "avukatlık güvencesine" de kavuşmuş olacaktır.

"Avukatlık, hakimlik, savcılık ve noterlik mesleklerine talip olanlar birçok elemenden geçirilmeli ve yalnızca en iyi yetişmiş olanların bu meslekleri icra etmesine müsaade edilmelidir."

HUKUKUN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ: BİLİŞİM VE TEKNOLOJİ HUKUKU

İnsanlığın yaradılışından günümüze kadar toplum sürekli bir gelişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Sanayi devrimiyle başlayan sürecin devamında öncelikle buharlı makinelerin ve elektriğin, sonrasında bilgisayar ve internetin icadı toplumun bu değişim ve gelişimini çok daha hızlı bir hale getirmiştir. Bugün artık teknolojik gelişmeleri anlık takip edebilmek imkânsız hale gelmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin Ekici

Hukuk kuralları doğrudan doğruya toplum ile iç içe oluşmakta, yaşamakta, gelişmekte ve sona ermektedir (Yürürlükten kalkma). Hukuk kurallarının kaynağı çoğunlukla toplumsal genel ahlâk, o toplumda geçerli olan din kuralları, gelenek – görenek ve toplum düzeninin inşasında ortaya çıkan sorunlara yönelik mantıksal çözümler; yani akıldır. İlgili toplumun ahlâkı, dini, gelenek ve görenekleri, yaşam tarzı, ihtiyaçları ne ise hukuk kuralları da ona göre şekillenmektedir. Örneğin, tarım ile uğraşan eski bir toplumda gelenek – görenek ve hukuk kuralları tarım işleri ile alakalı olarak düzenlenecek iken, balıkçılıkla uğraşan bir toplumda gelenek – görenek ve hukuk kuralları genellikle balıkçılıkla alakalı olacaktır. Nitekim Mezopotamya bölgesinde çıkarılan eski Sümer ve Babil tabletlerinde yer alan hukuk kurallarının genellikle tarım, günlük ticaret, mülkiyet ve tarım toplumunun gerektirdiği diğer hususlara ilişkin olduğu görülmektedir. Günümüzden yaklaşık 300 yıl önce başladığı kabul edilen "Sanayi devrimi" ile birlikte de ortaya birçok yeni toplumsal ve hukuksal sorunlar ortaya çıkmış, hukuk düzeni bu yeni kavram ve sorunlara uygun hukuk kurallarını meydana getirmiştir. Örneğin, büyük fabrikaların ortaya çıkması ile birlikte toplu çalışma düze-

nine ilişkin kurallar, sermaye karşısında zayıf durumda kalıp ezilen işçi sınıfının haklarını koruyan kurallar, seri üretimin ve geniş çaplı ticaretin yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan marka ve patent gibi fikrî ve sınaî hakları koruyan kurallar ve üretici karşısında tüketiciyi koruyan kurallar getirilmiş ve hukuk düzenine dahil olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra modern anlamda ilk bilgisayar olan ENIAC'ın ve 1975 yılında Altair 8800 isimli kişisel bilgisayarın (Personal Computer – PC) icadı ile başlayan süreç bilim ve teknolojiyi çok daha hızlı bir ilerleyen bir hale getirdi.² 1950 ve 1960'lı yıllarda geliştirilen ARPANET'in daha hızlı ve güvenilir bir veri ağına dönüştürülmesi sonucu 1989 itibarıyla günümüzdeki internet ortaya çıkmış ve bilişim toplumu yolunda çok önemli bir eşik daha aşılmıştır. Nihayet 2004 yılında web 2.0'ın ortaya çıkışı ile birlikte sosyal iletişim siteleri (sosyal medya), vikiler, diğer elektronik iletişim araçları ve benzeri uygulamaların ortaya çıkması ile birlikte internet artık belirli kişilerin değil tüm internet kullanıcılarının ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı bir sistem haline gelmiştir. Bu aşamadan itibaren bireysel ve toplumsal iletişim, sosyal etkileşim, ticaret, suçlar, duygusal ilişkiler, kamu yönetim

"Sanayi devrimi ile birlikte ortaya birçok yeni toplumsal ve hukuksal sorunlar ortaya çıkmış, hukuk düzeni bu yeni kavram ve sorunlara uygun hukuk kurallarını meydana getirmiştir."

¹ Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin Ekici, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Bilişim ve Teknoloji Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

² İkinci Dünya Savaşı sırasında, atılan bombaların nereye düşeceğini hesaplamak için üretilmiş olan ENIAC bir insanın 20 saatini alan bu görevi sadece 30 saniyede tamamlayabiliyordu. Yani işlemleri 2400 kat hızlandırmıştı.

araçları (e-devlet, e-sağlık, e-hukuk vb) köklü denilebilecek çapta bir değişime uğramış ve geleneksel nispeten daha romantik toplum düzeni yerine artık “bilişim toplumu” olarak adlandırdığımız yeni toplum düzeni oluşmuştur.³

BİLİŞİM TOPLUMU VE YENİ HUKUK KURALLARI

Tipki tarım toplumunun tarımla ilgili hukuk kurallarını, sanayi toplumunun sanayi toplumu ile ilgili hukuk kurallarını beraberinde getirmesi gibi bilişim toplumu da bilişimle ilgili yeni hukuk kurallarını ortaya çıkarmıştır. Bir toplum değişirken sadece bir yönüyle değil birçok yönden değişikliğe uğradığı için, bilişim toplumunun gerektirdiği yeni hukuk kuralları da sadece bir alanda değil, hukukun birçok alanında ortaya çıkmıştır. Özellikle 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılarak elektronik haberleşme sektörünün özelleşmesi, telefon ev internet hizmetlerinin özel işletmeciler tarafından serbest rekabet ortamında yürütülmesi, buna karşılık sektörün regüle edilmesi, işletmecilerin yetkilendirilmesi, gerekli düzenleme ve denetlemeleri yapmak için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) kurulması gibi çok önemli yapısal ve fikişsel değişiklikleri yapan 27.01.2000 tarihli ve 4502 Sayılı Kanun⁴ bu konuda öncü Kanun ve adeta bir devrim niteliğindedir. 4502 Sayılı Kanun'un getirdiği yenilikleri destekleyen ve devamı niteliğinde olan 12.05.2001 tarihli 4673 Sayılı Kanun⁵ ile 2813 Sayılı Telsiz Kanunu'nda⁶ da önemli değişiklikler yapılmış, Türk Telekom'un özel-

3 Kanımızca özellikle kişisel bilgisayarların icat edilmesi ile birlikte artık yakın çağın sona erdiği ve bilişim çağının başladığını kabul etmek yanlış olmayacaktır.

4 Telgraf ve Telefon Kanunu, Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Telsiz Kanunu ve Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin Biriktirme ve Yardım Sandığı Hakkında Kanun ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

5 Telgraf ve Telefon Kanunu, Posta, Telgraf ve Telefon İdaresinin Biriktirme ve Yardım Sandığı Hakkında Kanun ile Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

6 Kanunun ismi daha sonra “Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun” olarak değiştirilmiştir.

leştirilmesinin yolu açılmış, Türk Telekom özelleştirildiğinde yeni oluşturulacak sektör yapısının nasıl olacağına dair önemli düzenlemeler yapılmıştır.

15.01.2004 tarihli Elektronik İmza Kanunu yine devrim niteliğinde düzenlemeler yapmış ve özellikle güvenli elektronik imzanın elle atılan imza ile aynı sonucu doğuracağına yönelik hüküm sayesinde, hem kamusal alanda ve hem de özel sektör alanında birçok işlemin artık elektronik ortamda hızlı bir şekilde ve güvenle yapılmasının yolu açılmıştır.

Elektronik haberleşme sektörünün geldiği nokta ve hızlı ilerlemeler elektronik haberleşme sektörünün pansuman kanunlarla yürütülemeyecek kadar önemli olduğunu ortaya koymuş olduğundan, 05.11.2008 tarihli 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiş, yetkilendirmeler, tarifeler, tüketicinin korunmasına ilişkin düzenlemeler, numaralandırma ve internet alan adlarının tahsisi gibi konular detaylı şekilde düzenlenerek bu konularda ikincil düzenlemeleri yapma ve gerektiğinde idari tedbirleri uygulama yetkisinin BTK'da olduğu netleştirilmiştir. Aynı zamanda 406 Sayılı Kanun ve 2813 Sayılı Kanun bazı hükümleri dışında büyük oranda yürürlükten kaldırılmıştır.

İnternet üzerinden yapılan yayınların ve bu yolla işlenen suçların artması üzerine 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun 04.05.2007 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanunla içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı, toplu kullanım sağlayıcı gibi internet yayıncılığı sūjeleri tanımlanarak sorumlulukları düzenlenmiştir. Bunun yanında erişimin engellenmesi ve kaldırılması da detaylı olarak düzenlenmiştir. Ancak ilerleyen yıllarda özellikle sosyal medyanın çok etkili bir hale gelmesi ile birlikte bu Kanunda da çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle sosyal medya yer sağlayıcılarla ilgili getirilen düzenlemeler, uzun süre kamuoyunda konuşulmuştur.

Özellikle web 2.0'dan itibaren elektronik ticaretin yaygınlaşacağına belli olmasıyla birlikte, 23.10.2014 tarihli 6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun kabul edilerek, elektronik ticaret sektöründeki hizmet sağlayıcılar, aracı hizmet sağlayıcılar, tüketiciler ve diğer aktörlerle ilgili önemli düzenlemeler yapılarak elektronik ticaret yasal zemine kavuşturulmuştur. Sonrasında elektronik ticaretin hızla büyümesi ve özellikle covid-19 pandemisi döneminde ortaya çıkan ivme ile beraber, sektörde bazı aracı hizmet sağlayıcıların aşırı ve oransız büyümesi sonucu 2022 yılında bu kanunda çok önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler 01.01.2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

İnternet ve bilişimin gelişmesiyle birlikte veri güvenliği ve kişisel verilerin korunmasının önemi de son derece artmıştır. Zira yeni teknolojiler verilerin kolayca ele geçirilmesine ve dağıtılmasına olanak sağlamaktadır. Bu eksiği gören Kanun koyucu 24.03.2016 tarihinde 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nu (KVKK) kabul etmiştir. Böylece veri, kişisel veri, özel nitelikli kişisel veri gibi kavramlar tanımlanmış, bu verilerin elde edilmesine, depolanmasına, işlenmesine ve imhasına dair temel ilke ve kurallar belirlenmiş, ayrıca veri sorumlularının yükümlülükleri belirlenmiştir.

Bu temel düzenlemeler dışında başkaca kanunlarda da bilişim toplumunun gereklerine uygun birçok düzenleme bulunmaktadır.

Örneğin, Türk Ceza Kanunu'nda bilişim suçları bölümü altında düzenlenen suçlar söz konusu olduğu gibi, birçok suçun bilişim sistemleri aracılığıyla işlenmesi suçun unsuru ya da ağırlaştırıcı sebebi olarak da gösterilmektedir. Sınai Mülkiyet Kanunu'nda, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda da önemli düzenlemeler söz konusudur. Bunların yanında kripto varlıklarla ilgili yasal düzenlemeler ve yapay zekaya ilişkin yasal düzenlemeler de yakın bir gelecekte birbiri ardına gelecektir.

Görüldüğü üzere, tıpkı tarım toplumu ve sanayi toplumunda olduğu gibi, bilişim toplumu da kendi gerekliliklerine uygun yasal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Yukarıda belli başlılarına değinilen yasal düzenlemelerden bazıları geleneksel hukuk tasnifinde kamu hukuku alanında, bazıları ise özel hukuk alanında kalmaktadır. Tüm bu düzenlemelerin ve yeni yasal gelişmelerin tam ortasında ve kesişim kümesinde yer alan bilişim ve teknoloji hukuku, bu yönüyle interdisipliner bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Önemi ve hızlı gelişmesi Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından da fark edilen bilişim ve teknoloji hukuku, ayrı bir anabilim dalı ve doçentlik alanı olarak kabul edilmiş, birçok üniversitede bu konuda lisansüstü programlar da açılmıştır. Bilişim ve teknoloji hukuku, özellikle bilişim ve internet ile içli dışlı olan genç nesillerin de en çok rağbet ettiği hukuk alanlarının başında gelmektedir.

TÜRKİYE'DE MEVCUT SEÇİM SİSTEMİ VE SİSTEM ÖNERİLERİ

2017 Nisan ayında yapılan referandumla Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçen Türkiye 24 Haziran 2018 tarihinde de erken seçime giderek Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine fiilen geçmiştir. 2018 seçimleri için Seçim Kanununda değişikliğe gidilmiş, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde uygulanacak seçim sisteminin detayları belli olmuştur.

Fatih Bilgin

Mart 2018'de 298 sayılı "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun" ve 2839 sayılı "Milletvekili Seçim Kanunu"nda değişikliğe gidilerek gerek milletvekili seçimlerinde gerekse de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde seçim ittifaklarının önü açılmıştır. %10'luk seçim barajı ittifakın geneli için uygulanmış, ittifaka katılan partilerin ülke genelindeki toplam oyu %10'u aştığında tüm ittifak partileri barajı geçmiş sayılmıştır. Bu da esasen yıllardır konuşulan ve anti demokratik bir uygulama olan seçim barajını siyasi partilerin aşmasına imkan veren demokratik bir kazanım olarak dikkat çekmiştir.¹

Ancak Mart 2022'de yasalaşan 7393 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 2018'deki değişikliklerde tekrar değişikliğe gidilmiştir. Yapılan ilk değişiklik ülke barajının %10'dan %7'ye düşürülmesi olmuştur. İkinci değişiklik ise; önceden milletvekili dağılımlarının seçim bölgesinde ittifakların toplam oyu üzerinden yapılmasının akabinde ittifak içerisindeki partilere dağıtılırken, artık seçim bölgelerinde partilerin oyları üzerinden milletvekili dağılımı yapılması öngörülmüştür. Üçüncü değişiklik 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda yapılmıştır. Bu değişikliğe göre önceden bir partinin seçimlere girebilmesi için yerine getirmesi

¹ Fatih Bilgin, TESİAD Hukuk Komisyonu Başkanı.

gereken iki şarttan biri olan meclis grubuna sahip olması şartı kaldırılmış, tek zorunluluk olarak geriye "illerin yarısında seçimden en az altı ay önce teşkilatlanmasını tamamlamış olmak ve büyük kongresini gerçekleştirmiş olmak" kalmıştır.

Yukarıda bahsedilen değişikliklerin uygulandığı 2018 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi mecliste grup kuracak sayıda vekile erişerek meclise girmiştir. Yeni kurulan İyi Parti de baraj engelinden ittifak sayesinde kurtularak meclise grup kurarak girebilmiştir. Diğer yandan Saadet Partisi, Büyük Birlik Partisi ve Demokrat Parti de ittifaklara dışarıdan destek vererek kendi vekillerinin diğer partiler üzerinden meclise girmelerini sağlamışlardır. Bu da yine çok sesliliğin oluşmasına imkan verecek önemli bir unsurdur.

2018'de ve 2022'de yürürlüğe giren Seçim Kanunu değişiklikleri ittifaklara izin vermesine rağmen seçim sisteminde bir değişikliğe gitmemesi, mevcut yönetim sistemimizin en büyük handikaplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan genel seçimlerin nispi temsil sistemi ile yapılması, geçmiş dönem parlamenter sistemin yapı taşlarından birisidir. Fakat liste usulü nispi temsil sistemi, güçlü parti yapılarına imkan

"2018'de ve 2022'de yürürlüğe giren Seçim Kanunu değişiklikleri ittifaklara izin vermesine rağmen seçim sisteminde bir değişikliğe gitmemesi, mevcut yönetim sistemimizin en büyük handikaplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır."

sağladığı için Türk siyasetinde parti liderlerinin vekiller üzerinde sahip oldukları yaptırım gücünün en temel kaynağıdır.

Mart 2022'de yapılan son değişikliklere bakılacak olunursa bu değişikliklerle yeni partilerin baskın seçimler karşısında hazırlıksız yakalanmasının önü açılmış, halen konuşulan parti kapatmaların gerçekleşmesi durumunda siyasi partilerin eski partilerinden vekil transfer ederek meclis grubu vasıtasıyla seçime girmeleri engellenmiştir. Ayrıca 2018 seçiminde İyi Parti'nin seçime girmesini sağlayan Cumhuriyet Halk Partisi'nden vekil transfer etmesi gibi hamlelerinin önü kapatılmıştır.

Diğer taraftan seçim barajı %7'ye çekilerek uzun süredir devam eden seçim barajı tartışmalarında olumlu anlamda yol alınmıştır. Ancak %7'lik seçim barajının da yine dünya ortalamasının çok üzerinde olduğunu belirtmekte yarar vardır. Ayrıca ittifak üyelerinin oylarının toplamının barajı geçmesi sonucunda tüm ittifak üyelerinin aldıkları oylara bakılmadan barajı geçmiş sayılması uygulaması devam etmiştir. Zaten bu uygulamanın varlığı baraj sorununu minimize ettiğinden dolayı mevcut konjonktürde "pazarlık gücüne sahip partiler" için baraj konusu sorun olmaktan çıkmıştır.

Mart 2022'de yapılan son değişikliğin en önemli ve en kritik noktası 2. maddede yer alan ve milletvekili dağılımlarının nasıl yapılacağı hakkındaki maddedir. Bu maddeye göre yukarıda da açıklandığı üzere seçim ittifaklarının milletvekili dağılımı üzerinde bir etkisi kalmamıştır. Partiler vekillerini o seçim bölgesinde aldıkları oy üzerinden 2018 değişikliği öncesindeki uygulamaya göre kazanacaklar yani ittifakın ortak oyları veya artık oylar, ittifak partilerine getiri sağlamayacaktır. Yapılan bir çalışma, eğer bu kanun 2018 seçiminde geçerli olsaydı 21 seçim bölgesinde 7 vekilliğin el değiştireceğini göstermek-

tedir (Medyascope, 2022). Ancak bu değişiklik siyasi partilerin kendi ittifakları içinde de milletvekili mücadelesine girmesine, ayrıca artık oyların partilere kazanç sağlamasını engellemeye sebep olacaktır, ki son seçimde bu yönde bir çekişmenin olduğu Millîyet İttifakı üyesi İyi Parti'nin Genel Başkanı Akşener tarafından katıldığı bir programda bahsedilmiştir. Birçok bölgede ittifak ortaklarının partilerine oy verilmemesi yönünde

seçmenlere telkinde bulunduğunu iddia etmiştir.

Mart 2022'de yapılan değişikliklerin akabinde Mayıs 2023'te yapılan son seçimlere bakacak olursak, bu seçimde Cumhuriyet, Millet, Emek ve Özgürlük, Ata ve Sosyalist Güç Birliği ittifakları seçime katılmıştır.

Sonuç olarak Seçim Kanununda yapılan yeni değişiklikler sistemsel bir ihtiyacın giderilmesi veya sistemdeki eksikliklerin giderilmesi amacıyla oluşturulmamıştır. Amaç seçim mühendisliği ile aynı oyla daha fazla milletvekili kazan-

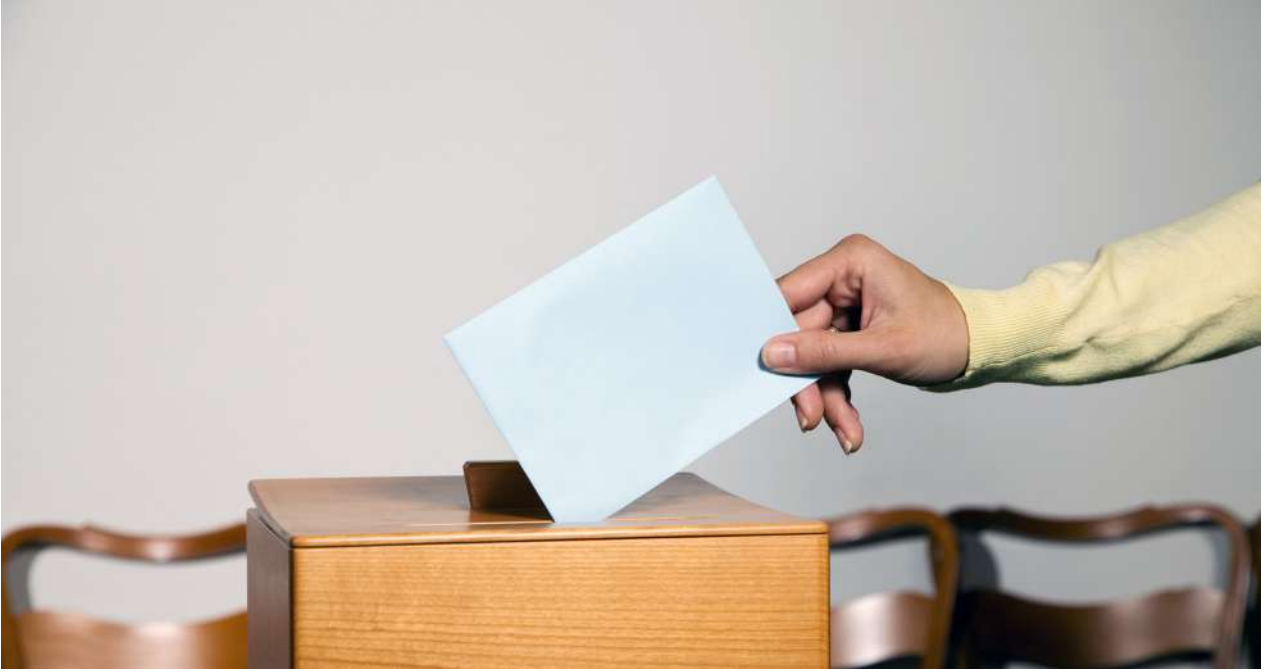
ma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır.

YASAMA ORGANI İÇİN SEÇİM SİSTEMİ ÖNERİSİ

Bir partinin hem Cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki adayının kazanması hem de meclis çoğunluğunu elde etmesi ile kuvvetler ayrımının yara almasına sebebiyet vermesi ihtimali mevcuttur (Erdem, 2017, ss. 46-47). Esasında kuvvetler birliğine sebebiyet verecek olan şey Cumhurbaşkanının bir siyasi partinin üyesi, muhtemelen de başkanı olması durumudur. Ancak Cumhurbaşkanının bir partinin üyesi olması da tek başına kuvvetler birliğine neden olması için sebep değildir. Fakat asıl dikkat çekilmesi gereken nokta mevcut kullanılan seçim sisteminin, kutuplaşmış aşırı disiplinli siyasal partilere sebebiyet vermesidir. Özetle Sartori'nin tabiriyle ahtapot partilerin önünü açmasıdır.

Bu noktada Sartori'nin ahtapot parti tanımına göz gezdirecek olursak; Sartoribu tip

"Asıl dikkat çekilmesi gereken nokta mevcut kullanılan seçim sisteminin, kutuplaşmış aşırı disiplinli siyasal partilere sebebiyet vermesidir. Özetle Sartori'nin tabiriyle ahtapot partilerin önünü açmasıdır."

partileri kolları ve gücü her yere uzanan, toplumun bütün alanlarına nüfuz ederek ideolojileri ile toplumu şekillendiren aynı zamanda toplumun sosyal ve ekonomik dokusuna yayılan bir hastalık olarak tanımlar (Sartori, 1997, s. 243). Bu açıdan incelendiğinde ülkemizdeki partileri; topluma ideolojileri ile nüfuz etme arzuları, oy geçişkenliğini azaltma maksadıyla siyaseti ve toplumu hizipleştirmeleri ve kutuplaştırmaları, aynı zamanda partiler yelpazesinde kendine rakip gördükleri partileri uç kutuplara itme gayretleri açısından ahtapot parti sınıfında sayabiliriz (Bilgin, 2016, s. 74).

Türk siyasal sistemi hem güçlü parti disiplinine sahip olması, hem de ahtapot parti sınıfına giren siyasi partilere siyaset imkânı vermesi, yürütmenin başı konumundaki Cumhurbaşkanlığı makamının aynı zamanda parti lideri olabilmesi ihtimali, kuvvetler ayrımının zayıflaması veya ortadan kalkmasına netice verebilmektedir. Bu noktada kurgulanacak olan seçim sistemi güçlü parti disiplinine son vermede bir basamak teşkil etmeli, beraberinde de siyasal kutuplaşmayı azaltıp partiler arasında geçişkenliği arttırarak siyaseti merkeze taşıyacak bir sistemin ilk yapı taşı olmalıdır.

Gelinen noktada seçim sisteminin ne olması gerektiği ile alakalı en önemli çıkış kurum-

sal ve akademik anlamda TESAM tarafından yapılmıştır. Bu noktada TESAM hazırlamış olduğu Anayasa taslağında iki türlü tek isim çevreli bir seçim sistemi önermiştir (TESAM, 2014). Yine TESAM Başkanı Bozkurt, Anayasa referandumu sürecinde bu Anayasa çalışmasına atıf yaparak iki türlü dar bölge seçim sistemi önerisini yinelemiştir (Bozkurt, 2017).

Bozkurt ve TESAM'ın bu önerisinden yola çıkarak iki turlu, dar bölge seçim sisteminin yeni sisteme uyumlu olup olmayacağını incelemekte fayda vardır. Öncelikle iki turlu, dar bölge seçim sistemi; tek isimli seçim bölgelerinden oluşan ve bölgedeki adaylığın çoğunluk sistemine göre belirlendiği sistemdir. İlk turda bütün adaylar yarışın içerisinde bulunmaktadır. Ancak ikinci tura gelindiğinde ilk turdaki adaylardan ya en çok oyu alan iki aday ya da belirlenen barajı aşan adaylar ikinci tura kalırlar. İkinci turda ise en çok oyu alan aday seçimi kazanmış olur.

İki turlu dar bölge seçim sistemi, yasama seçimlerinde Fransa'da uygulanmaktadır ve Yazıcı'ya göre Fransa'daki istikrarın temelinde bu seçim sistemi yatmaktadır (Yazıcı, 2011, s. 104). Çünkü nispi temsil sisteminin uygulandığı seçimlerde partilerin bölünmesi ve aşırı uçlarda siyasal akımların ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir. Ayrıca nispi temsil sistemine göre, iki turlu sistem

“uygulanabilirlik” açısından en iyi seçim sistemi olarak ifade edilmektedir (Sartori, 1997, s. 104).

İki turlu, mutlak çoğunluk gerektiren ve dar bölgede uygulanan seçimler Sartori'nin “anti sistem partileri” diye isimlendirdiği partileri, sistem dışına itmektir. Saf nispi temsil sisteminde hayatta kalan, siyaseti kutuplaştırıcı rol oynayan ve parlamenter sistemi tıkayan “anti sistem partileri” bu seçim tarzında siyasi görüşlerini ılımanlaştırmadığı ve merkeze yaklaşmadığı sürece sistem dışında kalırlar. Seçim iki turlu olduğundan, ilk turda hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edemediğinde en çok oyu alan iki aday veya üç aday ikinci tura kalacaktır. Seçmenlerin ilk tercih olarak oy verdikleri adaylar eğer ikinci tura kalamadılarsa, ikinci turda seçmenler daha az tercih ettikleri ikinci bir adaya oylarını kaydıracaklardır. Ancak seçmenlerin ikinci tercihleri olarak oy verecekleri adaylar kendi siyasi çizgilerine yakın adaylar olacaktır. Diğer taraftan ilk turda kendilerine oy vermeyen seçmenlerden ikinci turda oy almak isteyen adaylar, kendilerini merkeze yakın tutacaklardır. Seçmenler de oylarını bu merkeze yaklaşan adaylara verirler. Kendilerini aşırı uçlarda konumlayan partilerin

ve siyasi düşüncelerin adayları ise ikinci tura kalsalar dahi seçilme olanakları imkansız yakındır (Sartori, 1997, ss. 94-95). Bu nedenle “iki turlu, mutlak çoğunluk gerektiren, dar bölge” seçim sistemi, siyaseti ılımanlaştırıcı ve kutuplaşmayı azaltıcı bir görev ifa etmektedir.

Diğer yandan geçmiş parlamenter sistem deneyimimizin bir ürünü olarak yasama üyelerinin mecbur kaldığı “parti başkanına ne olursa olsun bağlı olma” konusunda eleştirileri giderebilecek çözüm yine seçim sisteminde gizlidir. Geçmiş parlamenter sistem deneyimimizde uygulanan nispi temsil sistemi nedeniyle yasama üyesi vekiller tekrar seçilebilmek adına, parti liderine bağlı oldukları oranda meclisteki yerlerini koruyabilmekteydiler. Bu durum ise ahtapotlaşmış aşırı disiplinli parti sisteminde parti içi demokrasinin zayıflamasını netice vermektedir.

Esasında parlamenter sistemde yürütme organı yasamanın içinden çıktığı için gerçekten de katı bir parti disiplinine ve güçlü bir parti teşkilatlanma ağına ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat Cumhurbaşkanlık sistemiyle artık yürütme organının oluşumu için yasama

organının oyuna ihtiyaç duyulmayacağı için parti disiplini de sistem için elzem bir durum olmaktan çıkacaktır.

Ek olarak Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide bulunması durumunda yasama ile yürütme arasında kuvvetler ayırımının oluşabilmesi ve meclisin Cumhurbaşkanının yönettiği yürütme organını denetleyebilmesi açısından zayıf bir parti disiplinine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca partiler arası oy geçişkenliğinin sağlanması siyasal partilerin ideolojiler üzerinden değil, program ve projeler üzerinden siyaset yapmasını sağlayacaktır. Bu noktada iki türlü dar bölge seçim sistemi vekillerin halkın taleplerini doğrudan göz önünde bulundurmasını ve seçmen taleplerinin partilerin siyasal politikalarının önüne geçmesini sağlaması imkanı

sunması bakımından önem arz etmektedir. Önerilen bu seçim sisteminde vekiller halka dokunabildikleri ve iletişim kurabildikleri doğrultuda seçimlerde başarılı olabilmektedir. Bu sistem sayesinde daha kalifiye, desteğini doğrudan halktan alan, siyasetin yozlaştırmadığı isimler vekil olabilecektir (Sartori, 1997, ss. 80-82).

SONUÇ

Ülke genelinde demokratik kurumların çalışması, parçadan bütüne tüm devlet organlarının hesap verebilir olmasında yatmaktadır. Bu noktada meclisler yürütmeyi denetleyebilme ve gerektiğinde de frenleme görevini layıkıyla yerine getirmek zorundadır ki hükümet hesap verebilir ve şeffafken, diğer bürokratik kurumlardan hesap sorulabilsin ve denetlensin. Diğer yandan denetlenmek, şeffaf olmak ve hesap sorulmak yürütme organı ve devlet kademeleri ile sınırlı değildir ve olmamalıdır. Keza aynı şekilde siyasi partiler de şeffaf olmak ve demokrasiyi içlerine sindirmek zorunda olup parti içi demokrasiyi çalıştırmakla mükelleftirler. Maalesef ki Türk siyasetinde liste usulüyle meclise giren

parlamentlerle siyaset yapmanın dayanılmaz rahatlığı siyasi partilerimizi ve parti yönetimlerini bir ur gibi sarmış durumdadır.

Doğru ve adil bir biçimde kurgulanmış seçim sistemi sayesinde oluşacak meclis yapıları, demokrasinin ve demokratik kurumların hem ülke genelinde hem de siyasi partilerin işleyişlerine şamil olmasına netice verecektir. Doğru seçim sistemi meclisleri ve parlamenteleri siyasi partilerin günlük kısır tartışmalarından kurtaracaktır. Yıllardır sürekli konuşulan yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesi yine meclislerin ve meclis üyelerinin karar, azim ve isteğinden geçmektedir. Sonuç itibarıyla seçim sistemi yönetim sistemlerinin mütemmim cüzü olup, doğru ve adil bir seçim sistemi demokrasinin olmazsa olmazıdır.

KAYNAKÇA

Bilgin, F. (2016). Türkiye'de Siyasal Sistem Tartışmaları; Parlamenter Sistemin Sorunlarına Alternatif Olarak Yarı Başkanlık Sistemi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Bozkurt, İ. (2017). "Çavuşoğlu "Tesiad Hep Milli Bir Duruş Sergiledi". <http://haber.tesiad.com.tr/cavusoglu-tesiad-hep-milli-bir-durus-sergiledi/> adresinden erişilmiştir. Et: 21.12.2017

Erdem, A.Y. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi ni Yeni Bir Seçim Sistemiyle Düşünmek. Türkiye Günü, Kış (129), ss.36-50

Medyascope. Yeni seçim yasası 2018 seçimlerinde uygulansa milletvekili dağılımı nasıl değişecekti, Erişim tarihi: 12.09.2023, <https://medyascope.tv/2022/04/05/yeni-secim-yasasi-2018-secimlerinde-uygulansa-milletvekili-dagilimi-na-sil-degisecekti/>.

Sartori, G. (1997). Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği, (Çev. Ergun Özbudun), Ankara:Yetkin

TESAM Anayasa Taslağı (2011). <http://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2014/05/anayasa1.pdf>

TESAM Anayasa Teklifi. (2011). Erişim tarihi: 13.09.2023, <http://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2014/05/anayasa1.pdf>.

Yazıcı, S. (2011). Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. İstanbul: Bilgi Üniversitesi

DÖNÜŞEN HUKUK VE YAVAŞ KALAN CEZA YARGISI

Sosyal hayatın her alanı değişen zamanla birlikte dönüşür. Şehir devletlerinin ortaya çıktığı tarım toplumlarından günümüze kadar yönetim, bürokrasi, yargı, ekonomi, ordu gibi alanlar sürekli bir dönüşüm ve gelişme göstermiştir.

Bariş Eşmeli

Sanayi devrimi sonrasında bu dönüşüm ve gelişme hızlanmıştır.² Bilişim çağı denilen günümüzde ise bu hız daha da katlanmıştır. Bu süreçten ise yargı da payına düşeni almıştır. Ülkemizde yargı sistemi bu dönüşüme ayak uydurmaya çalışmaktadır. Ancak istenilen seviyeye henüz ulaşılabilmiş değil. Ceza yargılaması alanında bu seviyeye ulaşamadığı somut bir şekilde görülüyor.

Türkiye’de ceza yargılaması ile ilgili duruma baktığımız zaman en çok tartışılan konuların başında adaletin geç tecelli etmesi geliyor. Geç gelen adalet ise yargıya olan güveni düşürüyor. Şu anda ülkemizde ceza yargısına güven %34’e düşmüş durumda.³ Adalet Bakanlığı da “Yargıda Hedef Süre”, “Yargı Reform Paketleri” gibi uygulamalarla sorunları çözmeye yönelik girişimlerde bulunuyor. Mahkeme aşamasında yargılamaların uzun sürmesini altında yatan nedenleri doğru tespit etmek, sorunu çözebilmenin ilk adımını oluşturuyor.

KOVUŞTURMA (MAHKEME) AŞAMASINDA YARGILAMALAR NEDEN UZUN SÜRÜYOR?

Kovuşturma (mahkeme) aşaması, iddianamenin kabulü ile başlayıp hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder.⁴ Ceza Muhakemesi Kanunu’nda 175. maddeden

¹ Bariş Eşmeli, TESAM Hukuk Kürsüsü Direktörü.

² M. İlyas Bozkurt, Liderlik Sanatı, c. 1, Bursa: TESAM Yayınları, 2020, s. 34.

³ WJP Rule of Law Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/table> (12.09.2023).

⁴ Cumhuriyet Şahin, Ceza Muhakemesi Hukuku, c. 1, Ankara: Seçkin, 2018, s. 34.

"Türkiye’de ceza yargılaması ile ilgili duruma baktığımız zaman en çok tartışılan konuların başında adaletin geç tecelli etmesi geliyor."

232. maddeye kadar 58 madde kovuşturma aşamasını düzenlemektedir. Kanunun yapılaşma amacına göre en kısa sürmesi gereken aşama mahkeme aşamasıdır.

Hatta kanunda duruşmaya ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilmesi öngörülmüştür. Ancak zorunlu hallerde ara verilerek yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması gerekmektedir.⁵

Uygulamada duruşmaların tek seferde ve ara verilmeksizin sonuçlandırılması nadiren mümkün oluyor. Aksine duruşmalar, defalarca ara verilip erteleniyor ve yıllarca sürüyor.

Ceza muhakemesinin amacı maddi gerçeğe ulaşmaktır. Ulaşıldığında, eğer sanığın ceza alması gerekiyorsa ceza alması, masumsa beraat etmesi böylelikle bozulan kamu

düzeninin tekrar tesis edilmesi sağlanmış olmaktadır. Ancak maddi gerçeğe ulaşma süresinin artması demek, makul sürede yargılanma hakkının da ihlali demektir.

Anayasa Mahkemesi’nde 2013-2022 yılları arasında ihlal kararı verdiği 61.588 dosyanın 49.269’ünü makul sürede yargılama hakkının ihlali kararı olduğu göz önüne alındığında uzun yargılama sürelerinin ne kadar ciddi bir sorun olduğu daha iyi anlaşılacaktır.⁶

Peki sorunun altında yatan nedenler ne? Temelde hakim ve savcı sayısı yetersizliği,

⁵ “Ceza Muhakemesi Kanunu madde 190: (1) Duruşmaya, ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir. Ancak, zorunlu hâllerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilebilir.”

⁶ Anayasa Mahkemesi Yıllık Rapor 2022, s. 215, https://www.anayasa.gov.tr/media/8645/2022_yillik_rapor.pdf (05.09.2023).

sistemsel sorunlar, yardımcı kurum ve kuruluşların personel yetersizliği ve yapay zeka teknolojilerinin yeterli kullanılmaması olmak üzere 4 ana sorun göze çarpıyor.

- Hakim Sayısı Yetersizliği
- Sistemsel Sorunlar
- Yardımcı Kurum ve Kuruluşların Personel Yetersizliği
- Yapay Zeka Teknolojilerinin Yeterli Kullanılmaması

HAKİM SAYISI İLE YARDIMCI KURUM VE KURULUŞLARIN PERSONEL YETERSİZLİĞİ

2022 yılında mahkemelerde toplam 8.539.492 dosya var. Bunun 3.303.740'ı ceza davası, 4.636.406'sı hukuk davası, 599.346'sı ise idari dava. Yani iş yükünün %92'si adli yargıda, yalnızca %8'i idari yargıda. Hakim sayısı ise adli yargıda 9.578, hakim başına düşen dosya sayısı ise 829.

2022 yılında adli yargıda ilk derece mahkemesinde bir ceza dosyasının görülme süresi ortalama 254 gün, elden çıkarma süresi ise 264 gün olmuştur.⁷

Ceza mahkemelerine gelen davaların ise %58'inin karara bağlandığı, %42'sinin ise bir sonraki yıla devrettiği görülmektedir.⁸

Karar oranının düşük olması hakim ihtiyacını da gösteriyor. İkinci ihtiyaç ise delillerin toplanması ve değerlendirilmesinde yardımcı kurum ve kuruluşlardaki personel eksikliği. Sadece ceza soruşturmalarını yürüten ayrı bir adli kolluğun olmamasının etkisi burada da görülüyor. Çünkü hakim de delillerin toplanmasını adli kolluktan istiyor. Soruşturma evresindeki sorunlar mahkeme aşamasında da geçerli.

Adli tıp kurumuna ve bilirkişiye gönderilen dosyalara dönüşün geç olması nedeniyle

7 Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri, 2022, s. 20, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2903202314140adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf (05.09.2023).

8 Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri, 2022, s. 20.

duruşmalara verilen araların süresi ayları bulabiliyor. 2022 yılında adli tıp kurumlarında toplam 1.266.587 dosya⁹ bulunuyor.¹⁰ Buna karşılık adli tıp kurumlarında teknik hizmet görevlileri ve sürekli işçiler dahil sadece 2.594 personel çalışıyor.¹¹ Burada yaşanan personel eksikliği de yargılamaların yıllarca sürmesine neden oluyor.

SİSTEMSEL SORUNLAR

Ceza yargılamalarının uzun sürmesinin ikinci nedeni ise sistemsel sorunlar. Bu sistemsel sorunların odak noktasını ise mesleğe başlama yaşının düşük olması ile hakim bağımsızlığı ve güvencesi oluşturuyor.

Mesleğe başlama yaşının düşük olması

Türkiye'de hakim olmaya hak kazanmış bir kimse 24 yaşında hakim olarak atanabiliyordu. Bu ise yargılamayı sürdürme ve hüküm verme için tecrübesiz denilebilecek bir yaş sayılabilir. 6. Yargı Paketi'yle 3 yıl hakim yardımcılığı zorunluluğu getirilerek bu yaş 27'ye çıkarıldı. Birçok modern ülkede hakim olma yaşı 30 yaşını

buluyor. Bu yönüyle bu düzenleme mesleğe başlama yaşını ve tecrübeyi arttırarak mahkemelerde hakimlerin daha hızlı karar vermesini kolaylaştırıcaktır.

Hakim bağımsızlığı ve güvencesi

Hakimlerin bağımsızlığının ve hakim güvencesinin sağlanması konusunda hakimlerin;

- yasama organına,
- yürütme organına
- yargı içinde
- çevreye, kamuoyuna, baskı gruplarına ve medyaya karşı bağımsızlığının sağlanması gerekiyor.¹²

9 Şube müdürlüklerindeki dosya sayısı 440.686, ihtisas dairelerindeki dosya sayısı 732.788, ihtisas kurullarındaki dosya sayısı ise 93.113 şeklinde toplam 1.266.587 dosya bulunmaktadır.

10 Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri, 2022, s. 56.

11 Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri, 2022, s. 57.

12 Muharrem Özen, Yargı Bağımsızlığını Zedeleyen Düzenleme,

Hakim bağımsızlığını ve güvencesinin etkili bir şekilde sağlanabilmesi için söz konusu alanlar karşısında bağımsızlığının mutlaka sağlanması gerekiyor. Aksi halde bunlardan herhangi birinden ya da birkaçından gelebilecek baskıya karşı koymak pek mümkün olmayabilir.

YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİNİN YETERLİ KULLANILMAMASI

1980 sonrasında kullanılmaya başladığı andan itibaren bilgisayar teknolojisi, ceza yargılamalarında da yerini almaya başlamıştır. 2020 yılından sonra başlayan Yapay Zeka Devrimi ile dijitalleşme ve bilgisayar teknolojisi başka bir boyut kazanmıştır.¹³ Bu devrime uyum sağlamak da son derece önem arz etmektedir. Aksi halde çağın gerisinde kalma tehlikesini çok çabuk gerçek olması ihtimaliyle karşı karşıya kalınacaktır.

2005 yılında UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) adı verilen sistem faaliyete geçirilerek yargı süreçleri elektronik hale getirilmeye başlamıştır. Ancak UYAP, UETS (Ulusal Elektronik Tebligat Sistemi) gibi sistemler bilgi yönetimi ve organizasyonunu sağlayan sistemlerdir.

Tavsiye verici ve destekleyici sistemler ile tahmin sistemlerinin kullanımı ülkemizde yok denecek kadar azdır. ABD’de “SCOTUS”, “ECtHR” ve “COMPAS”; Almanya’da “Argumentum” gibi hakimlere karar vermede yardımcı olan yapay zeka uygulamaları veya benzerleri ülkemizde henüz kullanılmamaktadır. Bu uygulamalar dakikalar içerisinde %70’in üzerinde doğruluk oranına sahip kararlar verebilmektedir.

Ceza yargılamalarında hakime ve diğer yargılama sülhelerine yardımcı olacak tavsiye verici ve destekleyici sistemler ile tahmin sistemlerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Böylece mahkeme aşamasındaki yargılamaların süresi kısala-

cak ve kararların isabet oranı artacaktır.

SONUÇ

Devletin varlık gayesi adalettir. Ceza muhakemesi açısından adaletin tecelli ettiği ve maddi gerçeğin ortaya çıktığı yerler ise mahkemelerdir. Mahkemelerde yargılamaların uzun sürmesi ise adaletin geç tecelli etmesine neden olmaktadır. Bu ise “Geç gelen adalet, adalet değildir.” ilkesi gereği adalet mekanizmasına olan güvenin düşmesini netice vermektedir. Bunun önüne geçilmesi ise mümkündür.

Hakim sayısının ve yardımcı kurum ve kuruluşlardaki personel sayısının artırılması ve sistemsel sorunların çözülmesi ile adaletle olan güven maksimum seviyeye çıkarılabilir. Yargı sisteminde yapay zeka teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve artırılması da yargılama sürelerini azaltıcı bir etki yapacaktır.

Hukukun hızlı bir gelişim ve dönüşüm geçirmekte olduğu içinde bulunduğumuz bu süreçte, yargı reformlarının bir an evvel yapılarak ceza yargılamalarının bu sürece uyumlu hale getirilmesi gerekiyor.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı, Adalet İstatistikleri, 2022, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf (05.09.2023).

Anayasa Mahkemesi Yıllık Rapor 2022, https://www.anayasa.gov.tr/media/8645/2022_yillik_rapor.pdf (05.09.2023).

Bozkurt, M. İ. Liderlik Sanatı. c. 1. Bursa: TESAM Yayınları, 2020.

Özen, M. “Yargı Bağımsızlığını Zedeleyen Düzenleme, Uygulamalar ve Bağımsızlığı Sağlamaya Yönelik Çözüm Önerileri”. Ankara Barosu Dergisi. Yıl:68. Sayı: 2010/1, ss. 31-65.

Şahin, C. Ceza Muhakemesi Hukuku. c. 1, Ankara: Seçkin, 2018.

WJP Rule of Law Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/table> (12.09.2023).

Uygulamalar ve Bağımsızlığı Sağlamaya Yönelik Çözüm Önerileri, Ankara Barosu Dergisi, Yıl:68, Sayı: 2010/1, s. 31.

13 Bozkurt, a.g.e, s. 61.

n11'deki mağazanı aldostum.com'a ücretsiz taşı

n11 entegrasyonumuz sayesinde
Tek tıkla bütün ürünlerinizi yükleyin
Otomatik stok güncelleme
Otomatik fiyat güncelleme

5%
Komisyon
Oranı

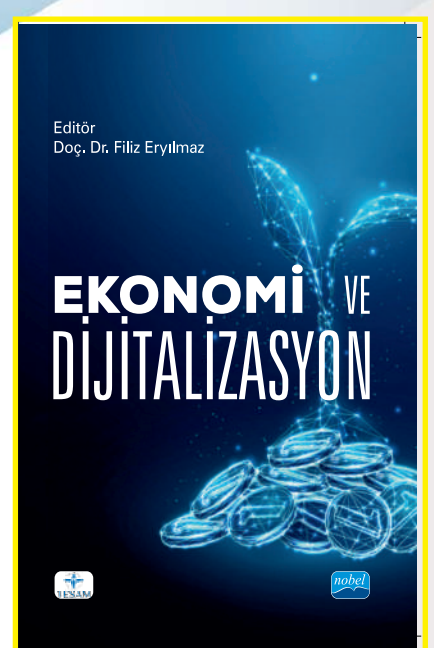
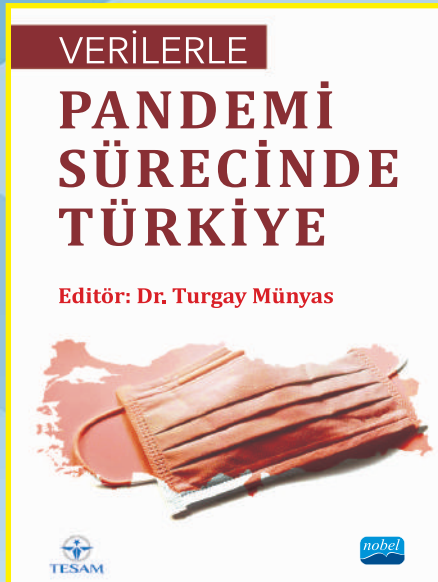
Elektronik
grubu için
3%
Komisyon
Oranı

Daha detaylı bilgi için **0(216) 335 0 335** nolu numaradan destek alabilirsiniz. Kampanya 28 ŞubatTarihine kadar geçerlidir.

PAYTR Güvenli Sanal POS Hizmeti ile Ödeme Güvenliğinizi Sağlar.

aldostum.com

TESAM YAYINLARI

Binamız 2018 yılında yapılmış olup, 2019 yılından beri faaliyet göstermektedir. **SON DEPREM YÖNETMELİĞİNE UYGUNDUR.**

Zeynepi bir başlangıç için...

Eyüpsultan Pierre Loti Kampüsü

ERKEN KAYITLARIMIZ DEVAM EDİYOR

Anaokulu•

İlkokul•

Ortaokul•

Anadolu Lisesi•

Fen Lisesi•

 www.safakokullari.com

 0(850) 420 6585

Eyüpsultan Pierre Loti Kampüsü

Merkez Mh. Zeynep Hatun Sk. A blok No.6 Eyupsultan/ istanbul

 **Ş A F A K
OKULLARI**